

Thuis (in) taal **handleiding voor individueel taal-onderwijs**

Deze handleiding voor individueel taalonderwijs kan op verschillende manieren toegepast worden. Het kan gebruikt worden door ouders die hun kind zelf les geven. Dat kan zijn omdat er bijvoorbeeld geen (geschikte) school in de buurt is, het kind aan huis gebonden is (bijvoorbeeld door ziekte), of omdat het gezin in het buitenland woont of reizende is en de kinderen toch Nederlands willen leren lezen en schrijven. Ook is deze handleiding geschikt voor leerkrachten die individueel les geven. Dit kan bijvoorbeeld zijn bij remedial teaching met taal-zwakke kinderen.

Woord vooraf

'Thuis (in) taal' is een methode voor taal-onderwijs aan kinderen tot ongeveer 12 jaar. De meeste kinderen van deze leeftijd bezoeken een basisschool waar ze (meestal klassikaal) lessen in taal volgen. Maar er zijn situaties waarin dit niet mogelijk of gewenst is. Voor deze kinderen is 'thuis (in) taal' bedoeld. Samen met de begeleider ontdekken ze alle aspecten van de Nederlandse taal. Er zijn drie delen, die ongeveer overeenkomen met de onderbouw, middenbouw en bovenbouw van de basisschool. In deel 1 gaat het vooral om ontdekken en spelen met taal, in deel 2 komt het echte lezen en schrijven aan bod en in deel 3 wordt de taal uitgebreider bestudeerd.

Het is een volledige methode voor taal en voldoet aan de kerndoelen die gesteld zijn door het ministerie van onderwijs. Het lezen met begrip staat voorop, het gaat bij taal immers om het juist overbrengen van informatie. Verder komen er alle zaken aan de orde die in het reguliere onderwijs ook behandeld worden. Wil je taalonderwijs geven aan één kind of een klein groepje kinderen is het natuurlijk belangrijk dat je zelf de taal goed beheerst en dat je enige kennis hebt van de ontwikkeling van kinderen. Tussen ongeveer vier en zeven jaar krijgt een kind interesse in lezen en schrijven. De leeftijd kan heel verschillend zijn, maar dat zegt nog niets over talent en leervermogen. Ook het leer-tempo ligt bij kinderen ver uiteen, de ene krijgt het spelonderwijs, gemakkelijk en snel onder de knie en een ander moet het echt stap voor stap aanleren. Je kunt in dit stadium nog niet voorspellen hoe het kind in latere jaren zal lezen en leren. Terwijl je met het kind bezig bent merk je vanzelf wat goed gaat en wat niet. Geduld en inlevingsvermogen zijn goede eigenschappen van een opvoeder.

Als ik in deze handleiding over het kind schrijf dan heb ik het over 'hij', 'hem' of 'zijn'. Dit is puur voor het schrijf- en leesgemak. Ik bedoel hier uiteraard 'hij/zij', 'hem/haar' of 'zijn/haar'. In mijn tekst spreek ik de lezer aan met "je". Dit is niet denigrerend bedoeld maar eerder vriendschappelijk. (Bij het schrijven van deze tekst heb ik bepaalde kennissen voor ogen.) Zie het alsjeblieft niet als onbeschoft.

Deze handleiding voldoet aan alle, door de overheid bepaalde kerndoelen voor het taal- onderwijs in de basisschool. Als de begeleider de lessen inricht zoals hier is beschreven, kan het kind aan het einde in principe aansluiten bij het middelbaar onderwijs.

De frequentie en de duur van de lessen zal voor een groot deel afhankelijk zijn van de situatie en de mogelijkheden van het kind. Voor de meesten zal het prettig zijn om vaste tijden aan te houden, die goed aansluiten aan het dagritme van het kind. Dagelijks een half uur, werkt vaak beter, dan minder frequent een lange tijd werken aan de taal-les. Houd je echter niet te strak aan de tijd en geef altijd de mogelijkheid om een werkje af te maken.

OPBOUW EN WERKWIJZE

Deel 1 is een speelse verkenning van onze taal. Het kind breidt zijn woordenschat uit, leert letters kennen, verschillende soorten woorden onderscheiden en eenvoudige woorden lezen.

In principe kiest het kind zelf zijn werkzaamheden. De begeleider volgt de interesse van het kind en biedt werkjes aan die het kind aanspreken. Het tijdstip en de duur van de lessen en spelletjes hangt geheel af van de interesse en de concentratie van het kind. Als een kind de inhoud van deel 1 beheerst kan hij vervolgen met deel 2.

In dit deel werken begeleider en kind veel samen. Als er materialen nodig zijn, haalt het kind deze uit de kast en zet ze na afloop weer terug. De begeleider introduceert een spel of werkje, doet het voor en laat het kind het nadoen. Er is veel wisselwerking tussen kind en begeleider maar er zijn ook veel momenten van zelfstandig werken. Als een opdracht duidelijk is kan het kind hiermee aan het werk. De begeleider kan het kind korte momenten alleen laten werken, maar zal altijd samen de opdracht afsluiten en nabespreken.

Het kind zal op deze leeftijd veel woorden, begrippen en betekenissen terloops leren. De begeleider kan hier goed gebruik van maken door hierbij aan te sluiten met vragen en spelletjes.

In Deel 2 leert het kind zinnen en verhaaltjes lezen, en maakt een begin met het analyseren daarvan. Het leert verschillende woordsoorten kennen en enkele eenvoudige spellings-regels. Het zelf schrijven komt aan de orde en hij gaat op verschillende manieren oefenen.

Er zit een duidelijke opbouw in de hoofdstukken. Hoewel het de bedoeling is om de volgorde van hoofdstukken aan te houden, zal er toch een overlap ontstaan omdat de opdrachten en werkjes heel verschillend zijn van aard.. Leert een kind erg snel, dan kunnen makkelijke gedeeltes ingekort worden. Heeft een kind er meer moeite mee, dan kunnen de opdrachten herhaald of uitgebreid worden. Het is belangrijk dat het kind een grote invloed heeft bij de keuze van het werk.

Ook in dit deel wordt er veel 'gespeeld'. Toch komen er steeds meer 'serieuze' oefeningen waarbij geschreven moet worden en waarbij de juiste spelling van groot belang is. Bij de opdrachten kan het kind nu langer zelfstandig werken en ook steeds meer gebruik maken van woordenboeken en dergelijke.

In Deel 3 wordt alles behandeld dat van belang is voor een correct begrijpen en gebruiken van alle aspecten van de taal. Verschillende soorten teksten begrijpen en schrijven, luisteren en spreken, zinsbouw en woordsoorten, de juiste spelling, beeldspraak en notatie en nog veel meer.

Hoewel de hoofdstukken in een logische volgorde zijn gezet, kan de begeleider hier van afwijken. Het beste is om eerst alles goed te bekijken en dan het kind te volgen en te sturen naar hetgeen van belang is om te leren. Het kind zal nu veel dingen zelfstandig kunnen oefenen, maar de introductie en uitleg van de begeleider blijven zeer belangrijk. Zeker als het gaat om zaken waar het kind zwak in is, is het goed om er samen veel over te praten, op zoek te gaan naar voorbeelden en aanwijzingen te geven. Als het kind alles uit dit hoofdstuk beheerst, is het voldoende toegerust om over te stappen naar taal-lessen uit het middelbaar onderwijs.

1. Algemeen

Taal heeft twee uitingsvormen: gesproken en geschreven. De gesproken taal leert men door er veel naar te luisteren en gesprekken te volgen. Langzaam aan, gaan de klanken een betekenis krijgen en zal men mee willen praten. Dit is de manier waarop kinderen hun moedertaal leren. Ook de geschreven taal leert een kind door het nadoen van volwassenen. Voor jonge kinderen is alles wat volwassenen doen interessant om te imiteren. Als een kind ziet dat de opvoeder boeken leest, dan zal hij dat ook willen doen, en met plezier het telefoonboek “lezen”. Als een kind ziet dat de opvoeder vaak schrijft, dan zal hij proberen dit te imiteren. Als je hem dan het juiste materiaal geeft hiervoor, dan zal hij met plezier eenvoudige opdrachten uit willen voeren.

Als je als opvoeder een kind iets aan wilt leren, zul je dus altijd het juiste voorbeeld moeten geven. Dit is van allergrootst belang. Ook leert een kind alleen iets als hij dat wil op dat moment. Op een moment dat een kind te druk is en eigenlijk liever buiten gaat spelen met de bal, zul je weinig respons krijgen op je aansporing om taalwerkjes te doen. Als je een kind dwangmatig wilt leren lezen en schrijven, zul je regelmatig weerstand ondervinden. Het is dus prettig voor het kind als hij zelf zijn activiteiten kan kiezen op hun juiste moment en hij zal dan ook gemotiveerd aan de slag gaan. Een gemotiveerd kind is prettig voor de opvoeder en leert erg gemakkelijk. Hij zal minder moeite hebben om de leerstof te onthouden.

Probeer niet om een kind heel lang hetzelfde te laten doen. Over het algemeen kunnen kinderen zich minder lang concentreren dan volwassenen. Als een kind met veel plezier in een telefoonboek zit te bladeren en doet alsof hij leest, zal hij eerder verveelt zijn dan zijn moeder die verdiept zit in een spannend boek. Dus als een kind niet meer geïnteresseerd is, geef hem dan iets met meer uitdaging. En als hij zich enige tijd ingespannen heeft, geef hem dan wat ontspanning. Probeer een kind goed aan te voelen in zijn behoefte, dat zal het leerproces ten goede komen.

Soms zal een kind een lange tijd achter elkaar hetzelfde willen doen. Hij is dan bezig het geleerde te “verinnerlijken”. Alles probeert een plekje te krijgen in de hersenen en er worden nieuwe verbanden gelegd. Uiterlijk lijkt er niets te gebeuren, het kind herhaalt bijvoorbeeld steeds het zelfde, maar de hersenen zijn hard aan het werk. Gun een kind de tijd om alles te laten bezinken, een andere keer zal hij met veel enthousiasme weer vlot doorwerken.

Het leervermogen van kinderen verschilt enorm. Sommige kinderen leren zeer vlot en spelenderwijs lezen, en hebben weinig behoefte aan een overvloed aan oefenmateriaal en instructies. In dat geval kun je uitgebreide oefeningen met woordjes weglaten of verminderen. De “woorden-winkel” bijvoorbeeld is erg leuk, maar als een kind er weinig interesse voor toont en liever verhaaltjes leest, is het niet nodig om zoveel moeite te stoppen in het maken van woordkaartjes.

Als een kind het lezen en schrijven minder snel oppakt, kun je juist de oefeningen op een speelse manier uitbreiden, bijvoorbeeld door een uitgebreide versie van de “woorden-winkel”. Je kunt bijvoorbeeld werken met boodschappenlijstjes en kassa-bonnen in een gezellig speel-winkeltje. Verder is het belangrijk om de instructie kort te houden en alles goed vóór te doen. Ga niet uitweiden over taalproblemen en onduidelijkheden. Soms kom je iets tegen waarvan je niet weet waarom het zo geschreven of uitgesproken wordt. Dat geeft niet, sommige dingen komen later aan de orde en soms weten zelf de taal-experts het niet. Taal leeft, verandert en past zich aan in de loop van de tijd. Vergeet nooit dat taal een basis-communicatiemiddel is, dat dus het juist kunnen uitdrukken en juist begrijpen het belangrijkste leerdoel is.

2. Woordenschat

Benoemen

Als pasgeborene luistert het kind al naar de klanken die mensen voortbrengen en even later probeert hij ze na te bootsen. Het is van groot belang dat kinderen veel met taal geconfronteerd worden. Ze nemen niet alleen de woorden over, maar ook de zinsbouw en de intonatie. Spreek daarom ook altijd in juiste zinnen en op normale toon.

Als eerste zal een kind klanken als “mama” uit kunnen spreken. Door de reacties hierop merkt het kind dat deze klanken een betekenis hebben. Langzamerhand gaat hij meer personen benoemen en ook eten en drinken, kleding, speelgoed en andere dingen. Door als opvoeder steeds alles te benoemen en te vragen, zal de woordenschat zich gestaag uitbreiden. Zo gaat een kind ook in steeds uitgebreidere zinnen spreken naarmate hij ouder wordt.

Spelletje:

Pak een voorwerp, benoem het en laat het door het kind benoemen. Leg het op tafel en herhaal dit met nog twee voorwerpen. Er liggen nu dus drie dingen op tafel. Noem één van de voorwerpen en laat het kind deze aan jou geven. Zo ook met de andere voorwerpen. Breid het spelletje uit met meer voorwerpen. Zorg ervoor dat het niet te moeilijk, maar ook niet te makkelijk is. Laat een kind ook voorwerpen aan iemand anders geven, of naar een andere plek brengen.

Voorlezen

In de peuterleeftijd ontdekken kinderen dat niet alleen klanken een betekenis hebben, maar ook afbeeldingen. Foto's en tekeningen zijn gemakkelijk te begrijpen, maar letters en pictogrammen zijn niet zo eenduidig. Het is goed om ze al jong te laten merken dat je begrippen ook in symbolen neer kunt zetten. Lees hardop de opschriften van producten en wijs aan wat je leest. Laat het kind spelenderwijs merken dat een aantal letters bij elkaar een woord vormen (gebruik ook de woorden “letter” en “woord” regelmatig), maar ga niet meteen de losse letters benoemen en tot woord samenvoegen. Zie het woord als een geheel.

Als je met het kind door de stad loopt, wijs dan op opschriften op gebouwen, wegwijzers, aanplakbiljetten en dergelijke. Kinderen zullen logo's snel herkennen maar ook namen van producten met een opvallend lettertype en/of kleur. Het gaat in deze fase nog niet om het echte lezen, maar meer om het begrip dat de letters samen een betekenis hebben.

Spelletje:

Bij dit spelletje gaat het even niet om de betekenis van woorden en letters, maar puur om het uiterlijk. Kijk samen in krantjes en folders naar de woorden. Zoek 'mooie' woorden op en knip deze uit. Kijk bijvoorbeeld naar lange of juist korte woorden, woorden met grote of juist kleine letters, woorden in mooie kleuren of letters met mooie vormen. Als je veel woorden hebt uitgeknipt, kun je ze sorteren op lengte, lettergrootte, lettertype, kleur, en dergelijke.

Een leuk uitstapje naar het voorbereidend rekenen: begrippen als 'langer dan', 'groter dan', en dergelijke aanleren; woordlengte vergelijken en opmeten; letters tellen enzovoorts. Heel leuk is het om te ontdekken dat woordlengte niet altijd evenredig is met aantal letters. Als de letters groter zijn is ook het woord langer.

Pas als laatste (als het kind dat leuk vindt) kun je dan de betekenis erbij halen. Laat de woorden sorteren op betekenis, dus bijvoorbeeld etenswaren bij elkaar, namen bij elkaar, dingen die buiten zijn bij elkaar, enzovoorts.

3. Letterkennis

Koppeling aan klank

Kinderen ontdekken dat een bepaalde letter overeenkomt met een bepaalde klank. Vaak gaan kinderen letters herkennen in opschriften en teksten. Zo valt bijvoorbeeld de 'o' erg op door de vorm. Deze 'rondjes' ziet het kind en kan hij in de tekst aanwijzen. Ga samen op zoek naar bepaalde letters. Lees het woord voor waar de letter in staat. Het kind hoort de overeenkomsten, maar ook de lastige verschillen; een 'o' klinkt immers heel anders in 'sop' als in 'bomen'. Probeer niet om die verschillen uit te leggen, ontdekken dat het zo is, is voorlopig genoeg. De medeklinkers geven hier minder problemen in, een 'm' klinkt immers altijd het zelfde.

Spelen met letters

Als het kind interesse toont in letters, kun je die aanbieden in de vorm van letterdozen, – puzzels, - stempels en dergelijke. In veel speelgoedwinkels kun je wel dergelijke spullen kopen. Let op dat de letters duidelijk van vorm zijn. Kleine letters hebben de voorkeur boven hoofdletters (die worden later aangeleerd).

Het begint natuurlijk met de eigen naam. Die kun je leggen met losse letters of stempelen. Heel leuk is het om je naam in verschillende kleuren te stempelen, met verschillende soorten letters te leggen en op te laten schrijven in verschillende formaten en lettertypes.

Vertel ook dat de letters een vaste rij hebben (het alfabet) en in die vaste rij een eigen naam hebben (de 'm' heet 'em', de 'b' heet 'bee'). Het is niet nodig dat een kind in dit stadium het alfabet leert, het is voldoende dat hij bekend is met het fenomeen. Laat met behulp van een woordenboek of telefoonboek zien dat die vaste volgorde een duidelijk nut heeft.

Zelf een letterdoos maken:

Heb je geen beschikking over een letterdoos, dan kun je die samen met het kind zelf maken. Knip van karton minimaal 50 kleine kaartjes. Schrijf op de kaartjes alle letters van het alfabet. Maak van de klinkers en de veelgebruikte letters dubbele kaartjes (maak extra kaartjes als reserve). Je kunt de letters ook stempelen of uitknippen uit krantjes en dergelijke. Het mooiste is als je een sorteerdoos met (minimaal) 36 vakjes hebt, dan kun je de letters daarin opbergen (op volgorde van het alfabet). Schrijf of plak een letter in het vakje, zodat het kind weet waar de letters horen. Het op alfabetische volgorde leggen van de letters is al een spelletje op zich.

Een letterdoos met handgeschreven letters kun je aanvullen met uitgeknipte letters in verschillende lettertypes. Zo leert een kind dat een zelfde letter er toch iets anders uit kan zien.

Deze letterdoos kunnen we lange tijd gebruiken bij het leren lezen.

Letters schrijven

Een kind dat regelmatig ziet dat zijn opvoeders schrijven, zal zelf ook willen schrijven. Heel handig om dit te oefenen is een gewoon krijtbordje. Het krijt geeft voldoende weerstand zodat het kind niet gemakkelijk uitglijdt met zijn hand. Schrijf een grote letter op het bordje en laat het kind dit meermaals overtrekken. Begin met makkelijke letters, zoals de 'o'. Als het in het groot op het bordje goed gaat, kun je het ook met potlood op papier oefenen. Nu kun je de letter ook kleiner maken. Ook nu kun je variëren met kleuren. Het is nu nog te moeilijk om op een lijntje te schrijven, begin daar dan ook nog niet mee. Dat komt later bij de woorden en zinnen wel. Vooralnog is het belangrijker dat de lettervorm correct is.

Schrijfspelletje:

Schrijf een letter op het bord en laat het kind deze benoemen. Dan mag hij de letter enkele malen overtrekken (in verschillende kleuren). Nu draaien we de rollen om: het kind schrijft een letter en jij benoemt deze en trekt hem over. Zo kun je elkaar afwisselen tot je alle (bekende) letters gehad hebt.

4. Woorden ordenen

Tot nu toe hebben we geleerd dat woorden een betekenis hebben en dat woorden bestaan uit letters. We gaan nu orde aanbrengen in de overweldigende hoeveelheid woorden die we tegen komen. Vooralsnog hoeft het kind zelf niet te kunnen lezen. Hij luistert naar het woord en denkt na over de betekenis. Natuurlijk laat je zien wat je leest, zodat er na enige tijd vanzelf herkenning optreedt. Het technische lezen, waarbij de letters verklankt worden en de klanken aan elkaar geregen worden, komt in het volgende hoofdstuk aan de orde. Het gaat nu met name om de betekenis van de woorden. Als kinderen technisch leren lezen, voordat ze de zin van het lezen inzien, is er een risico dat ze later hun teksten alleen maar verklanken zonder het volledig te begrijpen. Daarom is het ook belangrijk dat woorden een persoonlijke betekenis voor de kinderen hebben. Een kind in de woestijn heeft niet zoveel aan een woord als 'slee'. Als je zo'n woord aanleert, puur omdat het een mooi voorbeeld is voor de dubbele 'ee', dan zal een kind minder geneigd zijn om aan geschreven woorden een betekenis toe te kennen. En dat is toch de essentie van het schrift: communiceren!

In dit hoofdstuk maken we samen met het kind twee werkvormen om woorden te ordenen. De woorden-winkel en de woorden-matrix blijven we lange tijd gebruiken. Steeds kunnen we de winkel uitbreiden en de nieuwe woorden blijven (her-)classificeren. Dit gaat door zolang de woordenschat zich uitbreidt. Je zult er op een gegeven moment mee stoppen, omdat dan blijkt dat een woordenboek op den duur toch handiger is.

Woorden-winkel

De woorden-winkel is een verzameling woorden die op inhoud gesorteerd zijn. Kinderen houden van winkeltje spelen en van spullen sorteren. Maak stevige kaartjes en schrijf, stempel of plak daar woorden op. Deze kunnen door het kind in bakjes gesorteerd worden.

Heel leuk is het om dit in het begin te combineren met een speel-winkeltje. In het winkeltje liggen alle spullen in rekken of bakjes. Je kunt het assortiment uitbreiden door woordkaartjes, (bijvoorbeeld: “appel” of “peer” bij de groenteafdeling). Uiteindelijk komt er een 'winkel' die alleen maar woorden bevat. Sorteert de woorden op betekenis en blijf de verzameling uitbreiden. Schrijf op het bakje (of de envelop) een soortnaam voor de woorden, bijvoorbeeld “fruit”, “dieren” of andere dingen. Denk ook aan bakjes voor “doe-woorden”, “kleuren”, “tel-woorden”, “eigenschappen”(hoe is iets?) (bijvoorbeeld: lang, zacht, glad, lekker, rond, warm, enzovoorts), “mensen”(namen, beroepen enzovoorts). Als je niet zoveel bakjes hebt of niet veel ruimte om ze neer te zetten, kun je ook enveloppen gebruiken die je met knijpers aan een lange lijn hangt. Dit neemt weinig ruimte in en is toch overzichtelijk. Vul de bakjes steeds aan met nieuwe woorden en maak als het nodig is nieuwe bakjes (of enveloppen). Zorg ook voor een bakje “overige” voor woorden die je nergens anders onder kunt brengen.

Matrix

In veel (kleuter-) klassen wordt regelmatig met een matrix gewerkt. Bijvoorbeeld bij het classificeren van gekleurde figuren of blokken (in het juiste vakje leggen op kleur, vorm en formaat). Met behulp van matrix-spelletjes leren kinderen niet alleen ordenen, maar ook het lezen van tabellen.

Maak op een groot vel papier of op een grote lap stof een tabel (matrix) met meerdere rijen en kolommen. Leg langs de bovenkant verschillende begrippen die gelden voor de kolommen, en links langs de zijkant verschillende begrippen voor de rijen. Bovenaan bijvoorbeeld: “lang”, “rond” en “groen”; langs de linkerkant (onder elkaar): “fruit”, “speelgoed” en “keuken”. In het eerste vakje linksboven kan het kind dan “banaan” neerleggen, want die is lang en het is fruit. Het tweede vakje op de eerste rij kan dan bijvoorbeeld “appel” zijn (rond fruit) en het derde vakje “kiwi”(groen fruit). Zo kunnen ook de vakjes voor speelgoed ingevuld worden en op de derde rij spulletjes uit de keuken. Misschien kun je niet alle vakjes invullen, maar dat is geen probleem. Op deze manier kun je met het kind verschillende categorieën bedenken en passende woorden in de matrix leggen.

Je kunt ook sorteren op beginletter: leg de letter waar het woord mee moet beginnen langs de ene kant en andere categorieën langs de andere kant. Zo kun je “fruit”-, “speelgoed”- en “keuken-”woorden met een bepaalde beginletter zoeken. Zorg dat je voldoende blanco kaartjes hebt om nieuwe woorden op te schrijven.

5. Letters samenvoegen tot woorden, het echte lezen

Als het kind de functie van letters en woorden begrijpt en een flink aantal letters kent, kunnen we beginnen met het combineren van letters tot een woord. Pak uit de letterdoos bijvoorbeeld de letters 'p', 'e' en 'n'. Noem de klank van elke letter als je hem neerlegt. Leg ze eerst een stukje uit elkaar en zeg: 'p' 'e' 'n', schuif de letters naar elkaar toe en zeg: 'pen'. Laat het kind dit herhalen en vraag hem wat dat betekent. Laat het kind een pen pakken en achter het woord neerleggen. Leg op deze manier nog meer woorden neer en leg er steeds het betreffende voorwerp achter. Het is belangrijk om het woord te koppelen aan een voorwerp, dit bevordert het begrijpend lezen.

Begin met eenvoudige woorden van drie letters met de volgorde: medeklinker, klinker, medeklinker (mkm). Deze woordjes zijn over het algemeen makkelijk en eenduidig. Breid het langzaam uit met mmkm of mkmm (zoals stof en kast). Gebruik ook woorden met dubbele klinkers zoals boom (mkkm) en kaars (mkkmm) en tweeklanken (ui-, ou-, ei-klanken).

Vind je het moeilijk om passende woorden te vinden om mee te oefenen, dan kun je gebruik maken van deze voorbeeld-woorden. Hier volgt een lijst met korte klank-zuivere woorden die je kunt gebruiken bij de verschillende leeswerkjes. Gebruik deze woorden als je er een voorwerp of een afbeelding bij hebt en als ze het voorwerp kennen. Je kunt vaak ook speelgoedjes gebruiken, de miniatuur-versie van het echte voorwerp.

Drie letters : bal, kat, kam, jas, hak, dak, kar, kam, rat, zak, tas, hek, bel, pen, mes, pet, wip, vis, pit, pil, lip, kip, kin, big, kok, bot, ton, pop, dop, zon, vos, sok, rok, hok, tol, lus, mus, mug, bus, put, rug, gum,

dubbele medeklinkers: kast, rasp, vlag, slak, gans, slang, kwast, hert, melk, ster, kers, tent, fles, gesp, rits, spin, blik, klok, klomp, kruk

dubbele klinkers: kaas, gaas, raam, zaag, maan, kaars, haak, haas, laars, kraam, traan, taart, kraan, been, teen, peen, reep, zeef, zeep, slee, geel, wiel, drie, vier, biet, tien, wieg, riem, fiets, vlieg, hiel, roos, boom, rook, doos, noot, boog, poot, school, boek, stoel, koek, boer, soep, broek, voet, vuur, muur, stuur, schuur

tweeklanken: neus, peul, deuk, reus, zeug, peuk, vrouw, zout, touw, kous, hout, trui, uil, spuit, buis, duim, duif, buik, ruit, huis, fluit, bijl, vijl, pijp, bij, vijf, pijl, ei, trein, geit, kei,

Leeswerkjes

Als je geoefend hebt met het samenstellen van woorden met losse letters kun je overgaan op het lezen van woord-kaartjes. Schrijf de naam van een voorwerp op een kaartje en laat het woord lezen. Zoek het voorwerp erbij en leg het bij het kaartje. Maak op die manier meer kaartjes en breid het uit als het kind de woordjes beheerst. Op die manier kun je allerlei leeswerkjes maken door enkele voorwerpjes in doosjes te doen met de woord-kaartjes erbij. Je kunt ze groeperen per moeilijkheidsgraad of per onderwerp. Het kind kan de kaartjes één voor één uit het doosje halen, voorlezen en het voorwerp erbij leggen. Als het klaar is kun je controleren of het goed is.

Namen plakken

Als je aan het werk bent met woord-kaartjes, kun je dit uitbreiden naar de ruimere omgeving. Maak kaartjes van allerlei dingen in de ruimte, zoals 'deur', 'stoel', 'muur'. Laat ze met een stukje plakband op het betreffende voorwerp plakken. Heel leuk is het om samen de kaartjes te stempelen. Als de eenvoudige woordjes goed beheerst worden, kun je verder uitbreiden met langere en samengestelde woorden.

lijstjes maken

Maak samen een boodschappenlijstje voordat je naar een winkel gaat. Schrijf de woorden duidelijk op en verklank terwijl je schrijft. Bij sommige woorden zul je even kort aan moeten geven dat het woord afkomstig is uit een andere taal en daardoor op een vreemde manier geschreven wordt, zoals 'chocola' (in plaats van 'sjokola'). In de winkel kun je het kind dan laten helpen met de boodschappen oplezen en pakken.

Het is ook leuk om van andere dingen lijstjes te maken, zoals benodigheden voor een picknick, vakantie-spullen, de inhoud van de speelgoedkist en dergelijke.

doe-opdrachten

Maak kaartjes met opdrachtjes die het kind gemakkelijk uit kan voeren. Gebruik korte woordjes, zoals 'zit', 'lach' en 'spring'. Leg uit dat dit allemaal 'doe-woorden' zijn, die we ook wel 'werkwoorden' noemen. Het is een ander soort woorden dan de 'naamwoorden' die eerder aan de orde zijn gekomen.

Dit is een leuk spelletje voor twee kinderen om samen te doen: de ene leest het kaartje voor en de andere voert de opdracht uit (en mag daarna controleren of het goed gelezen is). Vervolgens wisselen zij de rollen om. Hier kun je al beginnen met een kort zinnetje lezen, namelijk de opdracht om iets te halen. Maak kaartjes met het werkwoord 'haal' gevolgd door een lidwoord en zelfstandig naamwoord, bijvoorbeeld: 'haal een pen', 'haal een jas' en dergelijke.

Hier een lijst van doe-woorden: loop, zit, dans, zing, draai, praat, hurk, huil, slaap, zucht, kruip, lig, pak, lach, gaap, kniel, voel, buk, blaas, fluit, spring.

sorteerwerkjes

Allerlei begrippen kun je aanleren in sorteerwerkjes. Maak bijvoorbeeld een doosje met tegenstellingen. Maak daarvoor kaartjes met bijvoorbeeld: 'groot', 'klein', 'warm', 'koud', 'smal', 'breed', enzovoorts. Laat het kind de juiste kaartjes met tegenstellingen bij elkaar leggen. Begin met een kleine hoeveelheid begrippen en breid het langzaam verder uit.

In een ander werkje zoekt het kind woorden die bij elkaar horen en legt deze in paren op tafel. Zo hoort 'mes' en 'vork' bij elkaar en 'kip' en 'haan'. Uiteraard kun je dit soort werkjes ook verder uitbreiden.

Tegenstellingen: kort- lang, smal- breed, klein- groot, dik- dun, zout- zoet, wit- zwart, laag- hoog, ruw- glad, veel- weinig.

Woorden die bij elkaar horen: pen- stift, vuur- vlam, bes- druif, gans- zwaan, bij- wesp, kip- haan, boom- struik, roos- tulp, vork- mes.

6. woorden schrijven

Als je zo bezig bent met woorden lezen, zal een kind het ook zelf willen schrijven. Laat een kind uitgebreid oefenen en geef altijd de correcte spelling aan. Soms zal hij spontaan iets willen schrijven en doet dat op z'n eigen manier, vaak in verkeerde spelling. Laat merken dat je begrijpt wat hij bedoelt maar zeg ook dat wij het op een andere manier schrijven. Doe het vóór op de juiste manier en laat hem het altijd even na-schrijven. Wordt niet boos of ongeduldig en straf een kind niet als zijn spontane uitingen niet correct gespeld zijn, dat zou hem maar frustreren en afhouden van verdere probeersels. Geef complimenten voor de goede ideeën maar laat altijd de juiste schrijfwijze zien. Leg uit dat het belangrijk is dat we allemaal de zelfde spelling gebruiken: dan begrijpt een ander je altijd goed en wordt je serieus genomen.

Je kunt verschillende lettersoorten aanleren, afhankelijk van je voorkeur. Over het algemeen kiezen scholen ervoor om schrijffletters aan te leren, in het begin los van elkaar en later aan elkaar geschreven. Het is handig om correcte schrijffletters te leren en een duidelijk handschrift te

ontwikkelen. Om de lettervormen goed te oefenen is een gewoon krijtbordje heel geschikt. Dit heeft, als het met krijt beschreven wordt, de juiste schrijf-weerstand om een kinderhand niet uit te laten glijden. Je kunt het krijtbordje het beste onder een lichte helling op tafel zetten, dat bevordert een goede schrijfhouding. 'Tekenen' een letter groot op het krijtbord voor en laat het overtrekken in verschillende kleuren. Als dit goed geoefend is, kan het kind verder oefenen op papier. Eerst zonder lijntjes, om de vorm goed te leren. Later wordt er pas met lijntjes geoefend, als het kind de lettervormen op verschillende grootte beheerst. Er zijn allerlei goede oefenboekjes te koop waarin het kind zijn handschrift kan oefenen en perfectioneren. Behalve schrijven kun je een woord ook stampen. Dit is handig als het kind nog moeite heeft met de schrijf-motoriek.

7. Enkele bijzondere leeswerkjes

Voorzetsels

Het is goed om kinderen vroeg te confronteren met het feit dat er verschillende soorten woorden zijn en dat ze verschillende benamingen hebben. Ze hoeven ze nog niet echt te kennen, maar op het moment dat het belangrijk wordt is het fenomeen dan niet meer vreemd voor ze. Een leuk werkje is een doosje met voorzetsels. Gebruik liefst een doorzichtig doosje, dan kun je ook zien wat erin en er onder ligt. Maak kaartjes van de voorzetsels: op, onder, voor, achter, naast, in, aan, tegen. Afhankelijk van het doosje kun je ook 'tussen' gebruiken (tussen het deksel). Laat het woord lezen en het kaartje op de juiste plek neerleggen. (voor 'aan' kun je een paperclip of knijpertje gebruiken). De term 'voorzetsel' kun je makkelijk onthouden als je denkt dat 'voor' ook een 'voor'zetsel is. Benadruk dit als je het kaartje 'voor' ervoor zet.

Verkleinwoorden

Zoek een aantal voorwerpen bij elkaar waarvan je een kleine en een grote variant hebt. Maak woord-kaartjes met de naamwoorden. Gebruik eenvoudige woorden, zoals: tak – takje, plank – plankje, kop – kopje, mes – mesje, broek – broekje, jas – jasje enzovoorts. Laat het kind de kaartjes één voor één lezen en bij het betreffende voorwerp leggen.

Telwoorden

Dit is een leuk werkje om taal en rekenen te combineren. Maak kaartjes van de getallen nul t/m tien, en kaartjes van de geschreven woorden 'nul' t/m 'tien'. Zorg voor een grote hoeveelheid klein telmateriaal, zoals knopen, tandenstokers of kastanjes (leuk om die in de herfst te gaan zoeken en er dan mee te rekenen). Leg eerst het getal-kaartje neer, en laat het getal benoemen. Tel samen de juiste hoeveelheid af en leg die neer achter het kaartje. Doe dit met alle getallen. Zorg dat alles op de juiste volgorde ligt. Geef nu de kaartjes met de telwoorden (door elkaar). Laat een kaartje lezen en bij het juiste getal neerleggen. Als het kind moeite heeft met een telwoord, mag het kaartje achter op de stapel. Het wordt dan steeds makkelijker om de woord-kaartjes te plaatsen.

HANDLEIDING VOOR INDIVIDUEEL TAALONDERWIJS (deel 2)

1. Algemeen

Bij het begin van dit deel gaan we er van uit dat het kind bekend is met de termen 'letter' en 'woord' en hun functie binnen de taal. Hij kan alle letters benoemen en schrijven, en (eenvoudige) woorden lezen met begrip. We gaan nu over op het lezen van zinnen en uiteindelijk hele verhaaltjes. Ook gaan we aan de slag met open- en gesloten lettergrepen en enkele woord-soorten benoemen .

De komende hoofdstukken zijn een basis voor het taal-onderwijs. Dit kan naar hartenlust uitgebreid worden met oefen- en spel-materialen. Voor de opvoeder is het zaak om veel taal-materiaal te verzamelen. Ga op zoek naar leuke, eenvoudige maar informatieve boekjes en kijk in kindertijdschriften. Bij de bibliotheek kun je boekjes voor elk lees-niveau lenen. In boekenwinkels zijn ook allerlei boeken met leuke taal-puzzeltjes te koop. Voor het oefenen van de juiste spelling zijn bord-spellen als 'Scrabble' of letter-dobbelstenen geschikt. Je kunt daar ook allerlei aangepaste oefeningen mee verzinnen. Laat een kind veel oefenen op verschillende manieren. Dan ontdek je op welke manier het kind het beste de lesstof opneemt en dingen kan onthouden.

Zorg dat je ook buiten de 'lessen' en oefen-tijden bezig blijft met taal. Taal zit verweven in het hele leven, laat een kind daarvan doordrongen zijn. Blijf bezig met nieuwe dingen benoemen, geef synoniemen ter verduidelijking, haal samengestelde woorden uit elkaar om het begrip te bevorderen. Laat zien dat lezen en schrijven leuk en belangrijk is. Zorg dat je er zelf veel mee bezig bent en laat zien dat je er plezier in hebt. Dat werkt stimulerend naar het kind toe.

Heel goed is het om een groot krijt-bord op te hangen op een duidelijk zichtbare plek waar iedereen langskomt (bijvoorbeeld op de gang). Op dit bord kan iedereen berichtjes schrijven voor de anderen. Je kunt ook korte opdrachtjes op het bord zetten, raadseltjes of taal-spelletjes.

Vaak is het voor een kind leuker om samen met andere kinderen te oefenen en taal-spelletjes te doen. Laat ze vaak samen werken met de opdrachtjes. Zo kan het ene kind bijvoorbeeld een opdracht-kaartje lezen, en de andere het uitvoeren. Een jonger kind kan zo ook heel veel leren van een ouder kind (die het juist leuk vindt om te vertellen hoe het moet). Heb je maar één kind dat je onderwijs geeft, zorg dan voor contact-momenten op een andere manier. Nodig een ander kind uit of ga naar anderen toe, om samen spelletjes te doen. Ook in een grotere groep kun je samen met taal (-spelletjes) bezig zijn.

Leermiddelen

Er zijn een paar leermiddelen die je als basis echt nodig hebt:

- schrijf-middelen; schrift, potlood, kleurpotloden, losse vellen papier, liniaal
- schaar en lijm; voor het knippen en plakken van woorden of lettergrepen
- letterdoos; zoals gebruikt in het vorige deel, liefst in twee verschillende kleuren
- woordenboek; minimaal een volledig en recent basis-woordenboek
- leesboeken; in verschillende niveaus en over verschillende onderwerpen
- andere lees-teksten, zoals tijdschriften en folders

Een spreekwoordenboek en een entomologisch woordenboek worden in dit stadium nog niet gebruikt door het kind, maar kan voor de opvoeder een bron van informatie zijn. Als het kind gevorderd is in het lees-proces, is het nuttig om deze boeken aan te schaffen en regelmatig te gebruiken.

Een computer met internet kan heel nuttig zijn. Er zijn leuke en leerzame spelletjes en je kunt alle informatie opzoeken die je nodig hebt. Ik ga in deze handleiding hier verder niet op in, maar het kan zeker een mooie aanvulling zijn op de oefeningen. De informatie op internet is erg verschillend en

gefragmenteerd, dus wees kritisch in je keuze. Laat kinderen alleen onder toezicht op het internet en leer ze de computer op de juiste manier te gebruiken.

2. Zinnen lezen

Doe-zinnen

Jonge kinderen leren al handelend. Bij het verinnerlijken van nieuwe informatie is hun hele motoriek betrokken. Ze uit zich met hun hele lichaam en bewegen graag. Geef ze eenvoudige opdrachtjes die ze al bewegend uit kunnen voeren. Maak daarvoor kaartjes en schrijf er korte zinnen op, zoals: loop naar de keuken, pak een jas, kruip om de stoel. Laat het kind de zinnen één voor één lezen en uitvoeren. Als het goed gaat kun je dit langzaam uitbreiden naar langere zinnen, bijvoorbeeld met een bijvoeglijk naamwoord erbij, zoals: pak de groene jas. Ook kun je twee dingen laten halen, bijvoorbeeld: pak een jas en een pet. Heel leuk is dit met meerdere kinderen die voor elkaar doe-zinnen maken.

Enkele eenvoudige doe-zinnen: zit heel stil, kniel op de stoel, draag iets kleins, maak een prop, was een duim, raap een ding op, snuit jou neus, knip een driehoek, zoek een schort, zuig aan een pink, doe een schoen uit.

Speurtocht:

Maak een speurtocht door het huis of de tuin. Leg overal kaartjes met de volgende opdracht. Begin bijvoorbeeld met het eerste kaartje dat je aan het kind geeft: 'loop naar de tafel'. Daar vind hij een kaartje met: 'kijk in de schuur'. In de schuur ligt: 'kijk onder de deurmat', daar ligt: 'ga naar je laarzen', enzovoorts. Je kunt het makkelijk houden, maar ook moeilijker maken met bijvoorbeeld: 'kijk in het kleine doosje in het bovenste laatje'.

Zinnen bij plaatjes

Zoek in folders en oude tijdschriften naar geschikte foto's, bijvoorbeeld voorwerpen, landschappen, bloemen en dergelijke. Knip de plaatjes uit en schrijf op kaartjes een korte omschrijving van de afbeelding. Begin eerst met drie plaatjes en leg ze op tafel. Laat de eerste zin lezen (bijvoorbeeld: de boom staat naast het huis) en kijk of het kind het juiste plaatje erbij vindt. Lukt het niet meteen, dan mag het kaartje weer achter op de stapel. Laat zo de zinnen bij het juiste plaatje neerleggen. Als het met drie goed gaat, dan kun je meer tegelijk aanbieden en daarna ook moeilijkere zinnen.

Zinnen bij situaties

Schrijf op een briefje een zin over een bepaalde situatie op dat moment, bijvoorbeeld: 'in de vaas staan rode bloemen' of 'de baby ligt in de wieg'. Laat het kind de zin lezen en het briefje bij de betreffende situatie neerleggen.

Ook heel leuk zijn geschreven mededelingen zoals: 'oma komt morgen' en 'jij mag een koekje pakken'. Dit zijn teksten die kinderen graag willen begrijpen.

Invul-zinnen

Schrijf op een strook papier een zin en laat een woord weg. Zet op de plek van dat woord stipjes. Maak zo nog twee zinnen. Schrijf op losse kaartjes de ontbrekende woorden. Laat het kind de zinnen en de woorden lezen. (Zorg ervoor dat het duidelijk is welk woord in welke zin hoort.) Laat nu het kind de woorden op de juiste plek leggen.

Als het met drie zinnen goed gaat kun je uitbreiden naar meer zinnen. Ook kun je in langere (samengestelde) zinnen twee of meer woorden weglaten en op kaartjes schrijven.

3. Verhaaltjes en versjes

Verhaal-zinnen op volgorde leggen

We komen nu toe aan het lezen van meerdere zinnen die samen een verhaaltje vormen. Zoek of verzin een kort verhaaltje van enkele zinnen (begin met drie zinnen). Schrijf elke zin op een kaartje en leg de kaartjes op tafel. Laat het kind de kaartjes lezen en op de juiste volgorde leggen. (Zorg er voor dat het verhaaltje een duidelijke volgorde heeft.) Praat samen over de inhoud van het verhaaltje, zodat je merkt of het kind de inhoud begrijpt. Langzaam aan kun je de verhaaltjes langer en moeilijker maken.

Recepten

Jonge kinderen helpen graag mee in de keuken. Zorg dat je voldoende keukengerei hebt zodat het kind zelf ook in een kommetje kan roeren en appel kan rasp. (Woordenschat uitbreiding met namen van keukengerei en de bijbehorende handelingen.) Schrijf een eenvoudig recept in enkele zinnen op. Laat het kind (stil) lezen en vertellen wat er moet gebeuren. Ga ook op zoek in kinder-kookboeken. Samen kokkerellen is leuk en leerzaam, en naderhand heb je iets lekkers om op te eten. Laat anderen proeven van wat jullie gemaakt hebben, dat is goed voor het zelfvertrouwen van het kind.

Versjes

Heel leuk zijn versjes die op het einde rijmen. Laat de rijm duidelijk zien en horen. Hebben de versregels een duidelijke volgorde, dan kun je ze op volgorde laten leggen, anders gewoon lezen. Versjes zijn leuk om vaak te herhalen en kunnen makkelijk uit het hoofd geleerd worden. Dat is een goede oefening in het memoriseren. Kinderen zijn vaak gefascineerd door rijmen. Ga samen op zoek naar nog meer rijm-woorden en kijk naar de overeenkomsten in spelling. Er zijn boekjes met kinder-rijmen te koop, maar denk ook aan de teksten van kinderliedjes. Als je een beetje creatief met taal bent, kun je zelf leuke versjes maken.

Uitbeelden

Lees een stukje uit een kinderboek voor waarin een kind iets doet wat na-gedaan kan worden. Houd het kort, een paar zinnen of een samengestelde zin is voldoende. Lees het duidelijk voor en laat het kind de situatie uitbeelden. Als het lastig is lees je het nog een keer voor. Laat als vervolg-opdracht het kind zelf een kort stukje lezen en daarna uitbeelden. Met meerdere kinderen kun je een uitgebreidere situatie uitbeelden. Gebruik fragmenten uit goede kinderliteratuur, om het kind in aanraking te laten komen met zinnen van taalkundig hoog niveau.

Vragen stellen

Laat het kind een kort verhaaltje lezen. Stel na afloop enkele vragen over de tekst. Gebruik vooral vragen die beginnen met: waar, hoe, wat, wanneer en waarom. Uit de antwoorden kun je opmaken of het kind de tekst begrijpt. In een later stadium kun je de vragen opschrijven en mondeling laten beantwoorden. Een volgende stap is om de antwoorden ook op te laten schrijven.

Analyse van woorden

Vanaf zo'n zes á zeven jaar gaan kinderen zich interesseren voor de buitenwereld en proberen alles te begrijpen. Ze kennen het verschijnsel van 'oorzaak en gevolg' en willen weten hoe de wereld in elkaar zit. Ze kunnen steeds abstracter denken en zijn nu bijvoorbeeld ook in staat om (eenvoudige) rekensommetjes te maken. Zo kun je ook de taal met ze bekijken en uit elkaar halen. Het is leuk om samen te ontdekken hoe woorden in elkaar zitten. Door woorden te analyseren wordt niet alleen het begrip beter, maar ook de spelling een stuk inzichtelijker.

4. Woord-lijsten

In deze handleiding maak ik gebruik van de woord-lijsten uit het Montessori-onderwijs. Door het analyseren van de woorden maakt het kind kennis met woord-vorming. Er zijn vijf woord-lijsten voor de middenbouw (6t/m8 jaar) waarbij het gaat om voorvoegsels, achtervoegsels, samenstellingen en woord-families.

Schrijf de woord-paren onder elkaar op een lijst, gegroepeerd per soort. Hang de lijst op aan de andere kant van de ruimte. Loop met het kind naar de lijst en lees het eerste woord: 'stoel'. Loop terug naar de tafel en laat het kind dit woord met de letters van de letterdoos neerleggen. Loop weer naar de lijst en lees het volgende woord: 'stoeltje'. Laat dit onder het eerste woord leggen. Herhaal dit met de volgende drie woord-paren. Schuif nu bij alle verkleinwoorden het achtervoegsel aan de kant. Benadruk dat het woord dat overblijft hetzelfde is dan het woord daarvoor. Als je twee letterdozen hebt in verschillende kleuren, kun je nu het achtervoegsel in een andere kleur laten leggen. Vervolgens schrijft het kind de woorden in een schrift, met de achtervoegsels in een andere kleur. Werk op deze manier de lijsten af; steeds weer eerst met de letterdoos, omdat je dan kunt schuiven met de letters. Neem niet teveel woorden tegelijk, elke dag een paar woordjes is beter dan in één keer de hele lijst.

Bij het werken met de woord-lijsten loopt het kind steeds heen en weer. Doordat hij telkens een woord even moet onthouden tot hij terug bij de tafel is wordt zijn geheugen getraind en de spelling verinnerlijkt. Houd daarom deze werkwijze aan. Bovendien vinden kinderen het prettig om te bewegen, ook op momenten dat ze hun hersenen inspannen. Het verhoogt hun concentratie. Vergeet uiteraard niet om de betekenis van de woorden te bespreken. Gebruik de woorden in voorbeeldzinnen en geef als het even kan enkele synoniemen.

Woord-lijst 1: achtervoegsels

stoel – stoeltje	zaag – zaagsel
konijn – konijntje	wit – witsel
kind – kindje	
huis – huisje	droef – droefheid
	blij – blijheid
kruid – kruidenier	waar – waarheid
tuin – tuinier	
Spanje – Spanjaard	held – heldin
grijs – grijsaard	tijger – tijgerin
laf – lafaard	koning – koningin
molen – molenaar	mens – mensdom
hengel – hengelaar	rijk – rijkdom
Leiden – Leidenaar	
	twee – tweeling
bakker – bakkerij	zaai – zaailing
drukker – drukkerij	
slager – slagerij	onderwijzer – onderwijzeres
	zanger – zangeres
warm – warmte	
hoog – hoogte	dank – dankbaar
kalm – kalmte	eet – eetbaar

Woord-lijst 2: meer achtervoegsels

Op deze lijst vind je grondwoorden met drie of vier verschillende achtervoegsels. Ga te werk als bij de eerste lijst en schuif ook hier weer de achtervoegsels aan de kant om het zelfde grondwoord over

te houden.

grap – grapje – grappig
groot – grootte – grootheid
stout – stoutheid – stouterd
warm – warmte – warmpjes
vriend – vriendje – vriendin – vriendschap – vriendelijk
blauw – blauwachtig – blauwig – blauwsel
prins – prinses – prinsdom
Amsterdam – Amsterdammer – Amsterdamse – Amsterdams
dans – danser – danseres – dansje
lief – liefje – lieverd – lieveling
hand – handig – handje
hart – hartje – hartelijk – hartig
hout – houtje – houtachtig – houten
fluweel – fluwelen – fluwelig
zon – zonnig – zonnetje
droef – droevig – droefheid
kruim – kruimel – kruimpje
pop – popje – popperig
nat – natheid – nattig
wild – wildheid – wildernis

Woord-lijst 3: voorvoegsels

Ook bij deze lijst ga je te werk als bij de vorige, alleen gaat het nu om voorvoegsels. Schuif hier dus de letters van het voorvoegsel los van het grondwoord en laat het voorvoegsel in een andere kleur schrijven.

geluk – ongeluk
aardig – onaardig
klank – wanklank
schreeuw – geschreeuw
lach – gelach
lui – aartslui
halen – behalen – verhalen – herhalen – onthalen
nemen – ontnemen – vernemen
zoeken – bezoeken – verzoeken
laden – ontladen
dekken – bedekken – ontdekken
spreken – bespreken
kennen – bekennen – verkennen – herkennen – ontkennen
gaan – begaan – vergaan
staan – ontstaan – verstaan – bestaan
binden – verbinden – ontbinden
bieden – verbieden – ontbieden – gebieden
praten – bepraten

Woord-lijst 4: samenstellingen

Lees het eerste woord voor aan het kind en laat daarbij duidelijk horen dat het woord uit twee delen bestaat. Zeg dat het twee woorden zijn die samen een nieuw woord vormen. Laat het kind het woord weer met letters neerleggen. Schuif de delen los van elkaar en lees beide woorden apart. Als je verschillende kleuren letters hebt, laat je het kind een deel van het woord met een andere kleur

leggen. Op het einde schrijft het kind het woord in twee kleuren in zijn schrift.

Melkkan	dakgoot
broodtrommel	fietspad
sneeuwvlok	kleurpotlood
hagelbui	bergtop
feestdag	spoorweg
kampeerterein	aardbol
schooldag	voetbal
badpak	tuindeur
zwembad	zomerjurk
tramhalte	tafelblad
honderdduizend	waterleiding
waterlaarzen	fietsbel
zoldertrap	roggebrood
handschoen	

Bij het werken met deze woord-lijsten kun je zelf ook andere vergelijkbare woorden toevoegen. Je kunt samen op zoek gaan naar meer samengestelde woorden, of bijvoorbeeld woorden met het achtervoegsel '-heid'.

Woord-lijst 5: woord-families

Het kind legt het eerste woord: 'lief'. In een andere kleur legt hij de andere woorden van de familie onder elkaar. Vraag het kind nu om in elk woord de letters 'lief' in de kleur van het eerste woord te leggen. Daarna schrijft hij het in twee kleuren in zijn schrift. Zo verder ook met de andere woorden. Bij de families van 'koop', 'hoog', en 'steen' kom je woorden tegen die niet hetzelfde geschreven worden als het originele grond-woord. (koop – verkoop – omkopen). Het kind zal ontdekken dat woorden soms anders geschreven worden dan dat je eerst zou denken. Dit komt door de open lettergrepen. In de volgende hoofdstukken komt dit verder aan de orde.

lief: liefelijk – liefdeloos – geliefde – lieverd – liefde – liefkozen – liefste

zang: gezang – zangstem – zanger – zangerig – zangkoor – koorzang – zanglijster – vogelzang

koop: verkoop – omkopen – koopkracht – koopman – koopje – inkoop – goedkoop – koopsom

wild: wildheid – verwilderd, wildernis – wildvreemd – wildeman – roodwild

kleur: verkleuren – kleurloos – kleurrijk – kleurig – kleurkrijt – kleurtje

plant: verplanten – planten – plantaardig – plantje – planter – beplanten- plantage

dank: dankbaar – bedanken – afdanken – bedankje – dankbetoon

hoog: hoogte – verhogen – hoogheid – hoogrood – ophogen – hoogveen – hoogland – hoogbejaard

hand: bijdehand – handig – hardhandig – handdoek – onhandig – handje – handbagage –
handwerk

steen: versteend – stenig – vuursteen – steenhard – steentje – gesteente – steenkool

lach: gelach – lacherig – lachbui – belachelijk – uitlachen

golf: golfslag – golvend – gegolfd – watergolf – golfje – golfbreker

5. open en gesloten lettergrepen

Bij het vorige hoofdstuk kwamen we al open lettergrepen tegen (omkopen, verhogen, stenig). Hier horen we een lange klinker aan het einde van een lettergreep, maar we schrijven een korte. Om dit soort spelling-problemen te oefenen, is het belangrijk om woorden in lettergrepen te kunnen verdelen.

Lettergrepen

Laat het kind de volgende voorwerpen pakken: potlood, pen, schaar, liniaal en schrift. Spreek de woorden één voor één duidelijk uit en tik bij elke lettergreep op tafel. Laat het kind ook de woorden 'tikken'. Laat de woorden leggen met de letterdoos. Schuif de letters per lettergreep bij elkaar, en laat de woorden opschrijven in het schrift, met verbindings-streepjes tussen de lettergrepen. Ontdek samen dat het aantal letters van een woord niets zegt over het aantal lettergrepen. De woorden 'schrift' en 'liniaal' hebben beide zeven letters, maar respectievelijk één en drie lettergrepen. Laat het kind meer woorden verdelen in lettergrepen. Gebruik daarvoor bijvoorbeeld verschillende soorten fruit, of kledingstukken. Zo kan het kind zelf lijsten samenstellen met woorden met een bepaald aantal lettergrepen.

Meervouden

Bij veel meervoudsvormen hebben we een verdubbeling van de medeklinker op het eind van het enkelvoud. De 'jas' wordt 'jassen' en de 'zak' wordt 'zakken'. (We schrijven hier een dubbele medeklinker omdat we anders 'jassen' zouden krijgen en dat spreken we uit als 'jaassen'.) Hier volgen enkele woorden om te oefenen. Laat het kind goed kijken naar het eerste woord en dit met de letterdoos leggen. Leg de meervoudsvorm eronder en ontdek de verdubbeling. Laat de woorden vervolgens opschrijven met een verbindings-streepje tussen de lettergrepen. Uiteraard is het goed om op zoek te gaan naar meer, vergelijkbare woorden.

de jas – jassen	de zak – zakken
de tas – tassen	het pak – pakken
de fles – flessen	de vlek – vlekken
het mes – messen	de stek – stekken
de vos – vossen	de klok – klokken
de klos – klossen	het brok – brokken
de mus – mussen	het stuk – stukken
de bus – bussen	de kruk – krukken

Bij de volgende meervoudsvormen komen we een ander spelling-probleem tegen: de 's' en de 'f' die in het meervoud veranderen naar 'z' en 'v'. De 'laars' wordt 'laarzen'. Laat bij het uitspreken goed de klankverandering horen. De woorden van deze lijst worden ook weer gelegd met letters, en daarna opgeschreven.

de laars – laarzen	de boef – boeven
het huis – huizen	de duif – duiven
de muis – muizen	de neef – neven
de gans – ganzen	het graf – graven
de doos – dozen	de staaf – staven
de roos – rozen	de wolf – wolven

Als laatste in dit hoofdstuk hebben we enkele bijzondere woord-paren die op elkaar lijken, maar iets anders betekenen.

de beek – beken	het pad – paden
de bek – bekken	de pad – padden
het raam – ramen	de zaak – zaken
de ram – rammen	de zak – zakken
de boom – bomen	de mees – mezen
de bom – bommen	het mes – messen

6. Woord-soorten

In het eerste deel van deze handleiding heeft het kind al op een speelse manier kennis gemaakt met enkele woord-soorten. We hebben ze wel genoemd, maar er geen nadruk op gelegd. Het ging er vooral om dat het kind beseft dat er verschillende soorten woorden zijn die elk hun eigen functie hebben. Om de taal goed te kunnen doorgronden en om spellingsregels goed te kunnen begrijpen is het belangrijk om de woorden naar hun functie te kunnen ordenen en te kunnen benoemen. Voor deze oefeningen kunnen we de woord-kaartjes uit het eerste deel gebruiken. Ook kunnen we nieuwe kaartjes erbij maken, als die nodig zijn. Zorg dus voor papier (mooier nog is karton) en schaar en ga samen aan de slag.

Zelfstandig naamwoord

Leg uit dat alles om ons heen een naam heeft die we met een woord uitdrukken. Zo een benaming van iets of iemand noemen we een 'naamwoord'. De naam van een voorwerp noemen een 'zelfstandig naamwoord' omdat het woord op zichzelf staat en duidelijk aangeeft wat het is. Een stoel is een stoel, geen twijfel mogelijk.

Maak naamkaartjes van voorwerpen in je omgeving. Laat het kind het kaartje lezen en het voorwerp halen. Leg voorwerp en kaartje bij elkaar. (Deze oefening is een herhaling van de oefeningen uit deel 1.) Zorg voor makkelijke en moeilijke woorden. Heel leuk zijn natuurlijk samengestelde woorden of woorden met een zelfde voor- of achtervoegsel.

Lidwoord

Als de voorwerpen en zelfstandige naamwoorden bij elkaar liggen, kun je het lidwoord erbij halen. Vraag aan het kind: “geef mij de pen”. Leg uit dat 'de' bij 'pen' hoort, je zegt immers niet “geef mij pen”. Schrijf het woordje 'de' op een kaartje en laat het op de juiste plek neerleggen. Ga zo verder met de andere voorwerpen: 'de' of 'het' ?

Als het goed gaat met de bepaalde lidwoorden, kun je ook het onbepaalde lidwoord 'een' aanbieden. Vraag bijvoorbeeld: “pak een lepel”. Laat merken dat nu elke willekeurige lepel bedoeld wordt. Laat de lepel op tafel leggen met de kaartjes 'een' en 'lepel'. Vervang 'een' door 'de'. Laat beide variaties opschrijven.

Zo ook met tandenstokers, kleurpotloden en andere voorwerpen waar er meer van zijn. Vraag steeds om 'een' voorwerp, waar er meer van zijn. Als je in zo'n situatie zegt: “pak de lepel”, raakt het kind in verwarring en zal vragen “welke lepel?” Hier drukt 'het' uit dat het om een specifieke lepel gaat. Ga samen onderzoeken wanneer je welk lidwoord gebruikt. Laat merken dat je 'een' soms wel en soms niet ter vervanging van 'de' of 'het' kunt gebruiken.

Bijvoeglijk naamwoord

Pak drie kleurpotloden en leg die op tafel. Schrijf op een kaartje: 'het rode potlood'. Laat het kind dit lezen en bij het juiste potlood neerleggen. Zo ook met de twee andere potloden. Pak drie verschillende lepels, bijvoorbeeld een kleine- een grote- en een houten lepel. Schrijf ook hier kaartjes voor. Herhaal dit met nog enkele voorwerpen. Als alles op tafel ligt knip je de woordjes van de kaartjes los. Haal de bijvoeglijke naamwoorden weg en schuif het lidwoord naar het zelfstandig naamwoord. De betekenis klopt nog steeds. Laat het kind de woorden (met lidwoord) onder elkaar opschrijven in zijn schrift. Leg nu het bijvoeglijk naamwoord terug en haal het zelfstandig naamwoord weg. Er staat nu: 'de kleine' of 'het rode'. Laat het kind dit lezen en leg uit dat de benaming nu niet compleet is. Als je het voorwerp weghaalt dan heb je geen idee waar het over gaat. Het woord staat niet op zichzelf, maar moet 'bijgevoegd' worden bij een zelfstandig naamwoord. Daarom heet het bijvoeglijk naamwoord. Leg de woord-kaartjes weer op de juiste manier terug. Laat alle voorwerpen weer terug brengen. Nu schrijft het kind de naamwoorden van de voorwerpen compleet in het schrift, achter het eerste rijtje. Dus achter 'de lepel' komt 'de kleine lepel', enzovoorts.

Werkwoord

Maak opdracht-kaartjes met een enkel werkwoord erop. Dus 'spring', 'huppel', 'kruip', enzovoorts. Laat het kind de opdracht lezen en uitvoeren. (Dit is een herhaling uit deel 1.) Zeg dat je het kind laat 'werken' ; alles wat je doet kun je benoemen met een 'werkwoord'. Schrijf nu op stroken papier korte opdracht-zinnen met een werkwoord gevolgd door een lidwoord en een zelfstandig naamwoord. Bijvoorbeeld: 'haal het potlood, 'pak een handdoek', 'schrijf een woord', 'teken een bloem', 'knip een driehoek', 'eet een koekje'. Laat de opdracht uitvoeren en vervolgens de zin opschrijven in het schrift. Knip de woorden los van de stroken en laat de zinnen in de juiste volgorde neerleggen. Maak nu kaartjes (of gebruik reeds bestaande kaartjes) met bijvoeglijke naamwoorden, bijvoorbeeld: 'rode', 'lang', 'kleine', lekker'. Laat deze nu in de zinnen op de juiste plaats neerleggen. Laat ook deze zinnen in het schrift schrijven. Schrijf op kaartjes: 'werkwoord', 'lidwoord', 'bijvoeglijk naamwoord' en 'zelfstandig naamwoord'. Leg deze naast elkaar op tafel (met tussenruimte) Laat het kind nu in rijtjes onder de woord-soorten de betreffende woorden neerleggen. Daarna kan hij de rijtjes ook in het schrift schrijven.

Op het einde kun je nog proberen om nieuwe zinnen te maken met de woorden die je hebt. Bijvoorbeeld: 'teken een kleine handdoek', 'eet een lang woord' enzovoorts. Deze zinnen kunnen erg grappig worden, maar de opdrachten hoeft het kind niet altijd uit te voeren. Al schuivend komt het kind erachter dat niet alle bijvoeglijke naamwoorden bij elk zelfstandig naamwoord past, soms moet er een 'e' achteraan geplakt worden. ('een klein woord' maar 'het kleine woord')

Voorzetsel

Wederom herhalen we de oefening uit deel 1 met het voorzetsel. Laat de kaartjes ('op', 'onder', 'in', 'naast', 'aan', 'voor', 'achter', 'tussen') op de juiste plaats bij het doosje neerleggen. Zeg dat we deze woorden 'voorzetsels' noemen. Schrijf nu op stroken zinnen met een voorzetsel erin, over een situatie in de ruimte. Bijvoorbeeld: 'de vaas staat op tafel' of 'de kleine lepel ligt in de la'. Laat de woorden los knippen en sorteren per woord-soort. Schrijf ook opdracht-zinnen met een voorzetsel op stroken papier, zoals: 'leg het rode potlood op de stoel', 'gooi de bal in de tuin' of 'leg de kleine lepel achter de grote doos'. Laat de opdracht uitvoeren en de woorden sorteren. Tot slot probeer je samen om voorzetsels uit te wisselen: 'leg de kleine lepel *in* de grote doos' en dergelijke. Probeer ook de andere woorden uit te wisselen. Door veel met de woorden te spelen en te experimenteren raakt het kind goed thuis in de eigenaardigheden van de taal. Benoem regelmatig de woordsoorten, het is handig om die goed te kennen.

Onderstrepen

In het begin is het leuk om de woorden van een zin los te knippen en te sorteren. Na een tijdje word dat te omslachtig, zeker als je veel wilt oefenen. Je kunt nu overgaan tot het onderstrepen van de woordsoorten in een tekst met verschillende kleuren. Welke kleuren je kiest maakt niet zoveel uit, als je maar consequent bij deze kleuren blijft en ze goed van elkaar te onderscheiden zijn.

7. Eigen teksten

Een mooie manier van spelling-onderwijs is het behandelen van spelling-problemen aan de hand van eigen teksten van de kinderen. Een kind zal eerder een lesje in spelling willen volgen, als het gaat over zijn eigen geschreven zinnen, in plaats van een willekeurige voorbeeldzin uit een lesboekje. Omdat de inhoud hem meer zegt, zal hij ook meer interesse tonen in de schrijfwijze en zal hij de geleerde spelling-regels eerder verinnerlijken.

De 'zin van de dag'

Aan het begin van de (les-) dag formuleert het (elk) kind een mooie zin en schrijft of stempelt deze

op papier. In het begin zullen het nog eenvoudige zinnen zijn, maar gaandeweg worden ze 'mooier', met meer gebruik van bijvoeglijke naamwoorden en langere samenstellingen. (Moedig gevarieerd taalgebruik aan.) Bekijk samen de spelling van de woorden in de zin. Onderstreep in eerste instantie de spelfouten. Schrijf deze woorden op de juiste manier onder de zin en streep dan de fout gespelde woorden door. Met een streep door het woord is voor altijd duidelijk dat het fout is, het kind zal de onjuiste schrijfwijze niet meer inprenten. Laat het kind de zin op de juiste manier opschrijven. Nu ga je na waarom het woord verkeerd gespeld was en legt de betreffende spellingsregel uit. Pak nog meer woorden erbij met hetzelfde probleem en bespreek deze. Laat een aantal woorden (meermaals) opschrijven. Als er geen fouten in de zin zitten kun je de spelling evengoed bespreken. Vraag waarom het kind het zo geschreven heeft ("waarom heb je hier een 'd' bij de 'hond'? "). Is de hele zin behandeld en 'goedgekeurd' als "zin van de dag", dan mag het kind de zin versieren. Hij kan de zin bijvoorbeeld in mooie kleuren heel netjes op een vel papier schrijven of schilderen met verf. Hij kan er een mooie randversiering omheen maken of de letters uitknippen. Voor een creatieve opvoeder zijn hier talloze mogelijkheden voor knutselwerkjes op het platte vlak. Je kunt hier ook heerlijk experimenteren met verschillende lettervormen. Uiteindelijk wordt het papier met de mooie zin opgehangen op een prominente plaats, zodat iedereen hem kan zien. Heel leuk is het om alle 'zinnen van de dag' te verzamelen in een map of er een boek van te maken.

Versjes maken

Kinderen zijn gefascineerd door rijmklanken. Ze vinden het leuk om te rijmen op iemands naam of uitspraken van een ander. Rijm-spelletjes kun je overal doen, zelfs onderweg. Kijk naar de dingen die je om je heen ziet en benoem ze. Als het kind de klank hoort kan hij er een rijmwoord bij zoeken. Met dit soort spelletjes ontwikkel je het taalgevoel en de woordenschat, en je kunt er enorm veel plezier mee hebben.

Probeer ook samen een leuk versje te verzinnen van vier regels. Houd de inhoud simpel, het kan bijvoorbeeld gaan over de bloemen op tafel, of over de tuin. Laat het kind het versje opschrijven. Kijk het samen na op spelfouten en verbeter ze. Bespreek altijd even het spelling-probleem, al is het maar in het kort. Ook dit versje kun je laten versieren en ophangen.

Wissel-woorden

Voor deze oefening kun je een 'zin van de dag' kiezen of een andere zin die het kind gemaakt heeft. Laat elk woord van de zin op een kaartje schrijven en op tafel leggen. Pak een blanco kaartje en schrijf er een woord op ter vervangen van een woord uit de zin. Bijvoorbeeld: de zin is 'Oma komt morgen met de trein naar ons toe'. Vervang 'trein' door bijvoorbeeld 'auto'. Probeer nog meer variaties, zoals fiets, bus, step enzovoorts. Je kun zo tot hele komische zinnen komen. Probeer allerlei soorten woorden uit te wisselen.

Een vervolg is om alle woorden door elkaar te husselen en er een nieuwe zin van te maken: 'morgen komt oma naar ons toe met de trein' of 'komt oma met de trein naar ons toe morgen?'

Een boekje schrijven

Als je bezig bent met een bepaald onderwerp of thema, bijvoorbeeld uit de natuur, is het leuk om zelf een boekje te schrijven naar aanleiding van de opgedane kennis. Voorbeeld: Je hebt samen vogels bestudeerd en verschillende vogelsoorten gezien. Je hebt boeken uit de bibliotheek gehaald of een natuurfilm bekeken. Het kind maakt nu een werkstuk in de vorm van een boekje. Zoek plaatjes, laat die opplakken en er een korte tekst onder schrijven. Bespreek samen de leefwijze, nestbouw en voedingsgewoonte van vogels. Laat het kind dit in het kort opschrijven. Help hem bij het formuleren van juiste zinnen. Uiteraard mogen er in het boek geen spelfouten staan, dus laat eerst de tekst in het klad schrijven. Als laatste maak je samen een mooie kaft en kunnen er nog versieringen en tekeningen toegevoegd worden. Als je het helemaal goed wilt doen dan maak je ook een blad-nummering en een inhoudsopgave. Kinderen zijn trots op hun zelfgemaakte boeken en laten die graag aan anderen lezen.

Schrijven voor jongere kinderen

Heeft het kind een jonger broertje of zusje, dan is dit een leuke manier om het schrijven van eigen teksten te stimuleren. Laat het jongste kind een mooie tekening maken. Samen kijken de kinderen wat er getekend is en vatten het samen in een zin (of een paar zinnen). Die kan het kind (dat kan schrijven) dan bij tekening schrijven. Bespreek eerst samen de spelling. Het beste is om de zin eerst met losse letters neer te leggen, dan kun je nog makkelijk iets verbeteren. De tekening met het bijschrift is een mooi product van samenwerking. Bedenk meer mogelijkheden tot samenwerking, ze zullen er veel plezier aan beleven. Voor de oudste is het een goede oefening en de jongste kan al heel wat afkijken en wordt zo spelenderwijs voorbereid op het zelf schrijven en lezen.

8. Hoofdletters en punt

Nu het kind hele zinnen kan schrijven is het ook van belang om dit juist te doen, dat wil zeggen met hoofdletters en punten. Dit is ook een goed moment om het alfabet te oefenen.

Hoofdletters

Maak kaartjes met hoofdletters. Leg eerst drie (makkelijke) op tafel en laat het kind de kleine letter erbij zoeken uit de letterdoos. Ga zo verder tot je het hele alfabet op een rij hebt. Oefen de hoofdletters op het krijt-bordje en op papier. Als ze goed geschreven worden laat je de letters in het schrift schrijven. Een leuke oefening om hoofdletters te leren kennen is een memory-spel. Maak gelijke kaartjes met alle kleine letters en de hoofdletters. Laat ze bij elkaar zoeken door steeds twee kaartjes om te draaien.

Alfabet

Het is handig als het kind het alfabet kent. Leg alle letters op een rij en noem ze met hun naam ('aa', 'bee', 'cee', 'dee', enzovoorts). Vraag dan bijvoorbeeld: “geef mij de 'ef' “, “geef mij de 'en' “, enzovoorts. Als dit allemaal goed gaat laat je het kind de letters benoemen. Oefen vaak om de juiste volgorde in te prenten. Als het alfabet er redelijk in zit, kun je opzoek-opdrachten geven. Noem een woord en laat het kind dit in het woordenboek zoeken.

Een goede maar lastige opdracht is het volgende: schrijf een aantal letters onder elkaar op een blaadje. Laat het kind (uit het hoofd) de voorafgaande letter in het alfabet vóór jou letter schrijven en de volgende letter erachter.

Punt

Introduceer de punt als afsluiting van de zin. Laat in teksten zien dat er punten staan en dat de zinnen met hoofdletters beginnen. De andere leestekens kun je ook aanbieden, als het kind daar interesse in heeft. Laat de functie van de leestekens zien aan de hand van teksten. Als het kind de functie begrijpt, kan hij deze leestekens ook gebruiken. Vooralsnog is de punt het belangrijkste, dus zie er op toe dat het kind deze nu ook gaat gebruiken.

9. De broodnodige variatie

Het is van groot belang dat kinderen op velerlei manieren met verschillende vormen van taalgebruik in aanraking komen. De opdrachten en oefeningen in deze handleiding zijn gevarieerd, maar zijn typisch schoolse oefeningen en beperken zich tot de geschreven taal. Het taalaanbod op deze leeftijd (vanaf +/- 7 jaar) moet echt veel uitgebreider zijn dan dit, in combinatie met de gesproken taal thuis. In dit hoofdstuk vind je enkele suggesties voor een gevarieerd taalaanbod.

Onder de mensen

Neem het kind zoveel mogelijk mee als je ergens naar toe gaat. Op bezoek bij familie en vrienden is

erg leuk natuurlijk, maar denk ook eens aan winkels en instanties. Ga er samen op uit voor een bijzondere boodschap, vraag na bij andere mensen, vraag informatie in een winkel, bezoek een loket van een postkantoor of een andere instantie. Laat aan het kind zien en horen hoe je iemand aanspreekt en hoe je beleefd iets kunt vragen. Als het kind niet te verlegen is kan hij zelf ook een keer iets vragen. Dat kan best spannend zijn. Het kind zal merken dat niet iedereen het zelfde praat, er zijn heel wat dialecten en variaties in uitspraak.

Voorlezen

Een heel ander soort taal is de officiële schrijftaal. Lees eens een stukje uit de krant voor. Het kind zal merken dat dit een heel andere tekst is dan dat hij gewend is. Bespreek samen wat je hebt gelezen. Doe dat ook met informatie-folders en tijdschriften. Kijk wat het kind hiervan begrijpt en ga samen op zoek naar leuke en begrijpelijke teksten.

Denk bij het voorlezen uit boeken niet alleen maar aan kinderboeken met een verhaal. Ga op zoek naar boeken over een onderwerp dat het kind interesseert. Dat kan bijvoorbeeld over de natuur gaan, over koken of over een sport. Lees een stuk voor en bespreek (indien nodig) daarna wat je hebt gelezen.

Naar een lezing of theater

Sommige bibliotheken krijgen regelmatig bezoek van (kinderboeken-) schrijvers die iets komen vertellen over hun boeken. Ook zijn er soms andere lezingen die niet te moeilijk zijn voor kinderen. Ga er samen heen en luister goed naar de spreker. Onderbreek het luisteren niet teveel met uitleg tussendoor en geef hooguit een korte aanwijzing of een synoniem. Na afloop ga je uitgebreid het verloop van de lezing na en kun je het kind enkele vragen stellen. Vraag naar genoemde feiten, maar ook naar de eigen mening en de ideeën van het kind.

In theatervoorstellingen is het taalgebruik weer heel anders, en ook heel verschillend. Selecteer een goede familie-voorstelling en laat het verhaal over je heen komen. Na afloop hebben kinderen vaak heel wat te vertellen en te vragen.

Een voordracht houden

Sommige kinderen vinden het leuk om iets voor te dragen voor publiek. Dat hoeft natuurlijk niet in het theater te zijn. Zorg dat familie of burens komen kijken. Zoek samen iets uit om voor te dragen, dat kan een versje zijn die het kind uit het hoofd heeft geleerd, maar ook een stukje tekst dat hij heel mooi kan voorlezen. Oefen samen de aankondiging, bijvoorbeeld: "Beste mensen. Ik heb voor deze mooie avond een prachtig versje uit het hoofd geleerd. Het komt uit het boek ... van ... Ik hoop dat u ervan zult genieten." Dit soort taal zal het kind in andere situaties nooit gebruiken, maar is hier zeer toepasselijk.

Toneel spelen

Zeker als een kind een keer een toneelvoorstelling heeft gezien, zal hij het leuk vinden om zelf ook toneel te spelen. In toneelspel kun je veel soorten taal gebruiken, afhankelijk van de personages. Een politieagent praat heel anders dan een klein kindje of een oma. Je kunt improviseren op verschillende rollen of een stukje uit een verhaal naspelen. Zorg voor veel variatie in taalgebruik.

Postkantoortje

Ook als kinderen de kleuterleeftijd zijn ontgroeit is het nog leuk om postkantoortje te spelen. Nog leuker is het om samen met een kleuter te spelen. De kleuter vindt het leuk om postzegels (stikkertjes) te plakken, enveloppen te stempelen en te sorteren. Het oudere kind kan verschillende soorten brieven maken. Ga samen na wat er allemaal met de post meekomt: een gezellige brief van oma, een brief met moeilijke taal van de verzekering, een geboortekaartje, een folder van de gemeente, een rekening van de telefoon, enzovoorts. Maak verschillende soorten brieven met het bijpassende taalgebruik. Je kunt het zo makkelijk of moeilijk maken als het kind wil. Let ook op de manier van adresseren: wat schrijf je op de envelop en op welke plek? Met beide kinderen kun je

dan een loket maken en het bezoek aan een postkantoor spelen. Let op het taalgebruik en het vriendelijk groeten.

Humor

Spelen met taal kan heel grappig zijn. We hebben hiervoor al gezien dat je veel plezier kunt hebben om zinnen waarin woorden omgewisseld zijn en dergelijke. Het is goed om op zijn tijd te lachen om de taal. Dat maakt het leren leuk en het kind alert op taal(-grappen). Maak leuke rijmpjes en ga op zoek naar grappige uitspraken en woorden met meer betekenissen. ("Ik loop op een pad." "Dat kun je beter niet doen, dat overleeft dat beestje niet.") Je kunt een apart schrift aanleggen voor leuke taalgrapjes en rijmpjes.

10. Spelling oefenen

Sommige kinderen hebben de spelling snel onder de knie en andere moeten echt heel veel oefenen. Zorg ervoor dat het kind regelmatig met de spelling bezig is, zodat het goed geautomatiseerd wordt. Woorden die van jongs af aan op de juiste manier ingeprent zijn zullen in het latere leven niet snel verkeerd geschreven worden.

Woorden overschrijven

Als het kind woorden van de woord-lijsten en dergelijke overschrijft kan hij dat het beste als volgt doen: lees het woord en bekijk goed hoe het geschreven wordt, dek het af met een blaadje en schrijf het op in je schrift, haal het blaadje weg en controleer of het goed geschreven is. Foute woorden meteen doorstrepen en opnieuw schrijven. Deze manier van werken vraagt discipline, maar is heel goed om het juiste woordbeeld in te prenten. Oefen met de woorden van de lijsten, maar ook met andere woorden met bijvoorbeeld hetzelfde voor- of achtervoegsel.

Korte teksten overschrijven

Dit is een uitbreiding van de oefening hierboven. Kies samen een leuke tekst uit die niet te lang is. Lees eerst de hele tekst door zodat het kind de inhoud begrijpt. Dan bekijkt het kind het eerste woord of de eerste paar woordjes en gaat verder te werk als hierboven omschreven.

Lettergrepen

Laat regelmatig woorden en zinnen verdelen in lettergrepen. Oefen dit samen mondeling en laat het kind woorden opschrijven met een streepje tussen de lettergrepen.

Veel lezen

Door te veel te oefenen met lezen verbeterd het kind niet alleen de leessnelheid en het lees-begrip. Doordat het kind steeds geconfronteerd wordt met woordbeelden die op de juiste manier gespeld zijn, verinnerlijkt hij dit en zal hij eerder geneigd zijn om het ook juist te spellen. Zoek leesboekjes op het juiste niveau van het kind en laat hem elke dag lezen.

Herhalen

Herhaal eerdere oefeningen. Soms is het kind het al weer vergeten, of begrijpt hij iets bij een tweede (of latere) keer echt pas goed. Houd goed bij wat hij wel en wat hij nog niet beheerst, dan weet je het beste wat nog een keer herhaald moet worden.

Spelling met 'ei/' 'ij' en 'au'/'ou'

Een grote moeilijkheid in de spelling is het onderscheid tussen 'ei' en 'ij'. Het klinkt hetzelfde en er is geen eenduidige regel voor het gebruik. Inprenting is hier van groot belang. Laat het kind een rij

woorden met 'ij' overschrijven: eerst kijken, afdekken, opschrijven, controleren en indien nodig meteen verbeteren. Gebruik in één les niet de 'ei' en de 'ij' door elkaar, dat geeft gemakkelijk verwarring. Voor woorden met 'ei', kun je een groot vel papier ophangen in de vorm van een ei. Laat het kind woorden met een 'ei' op stroken schrijven en in het grote ei plakken. Houd de verwerking van woorden met 'ei' en met 'ij' verschillend; een andere werkwijze voor een andere schrijfwijze, dat is gemakkelijker uit elkaar te houden.

Nog mooier is het als je kleine spulletjes (miniaturen of eventueel afbeeldingen) verzamelt, die met een 'ei' geschreven worden. Maak er woord-kaartjes bij en doe ze in een ei-vormige doos. Laat het kind hier af en toe mee werken. Het kind zal zich de voorwerpen herinneren die in de ei-doos horen, en dus ook de schrijfwijze. Je kunt bijvoorbeeld de volgende voorwerpen en woorden gebruiken: ei, kei, geit, trein, meisje, pleister, zeilboot, veiligheidsspeld, breiwerk, aardbei, eikel.

Voor het uit elkaar houden van 'au' en 'ou' kun je ook het beste twee verschillende oefenvormen gebruiken. Voor de 'ou' kun je bijvoorbeeld een touw gebruiken en daaraan met knijpers de woord-kaartjes en eventueel voorwerpjes of plaatjes ophangen.

11. Toetsing

Het hele toetsing-systeem op scholen is bedacht omdat de leerkracht niet elk kind individueel kan begeleiden en dus geen gedetailleerd overzicht heeft van hetgeen het kind beheerst. In de situatie van individueel onderwijs is dus de reguliere vorm van toetsing niet nodig. Doordat je zelf intensief met het kind bezig bent, weet je wat hij kan en wat hij niet kan. Als je twijfelt, kun je in het kort de oefeningen van dit deel herhalen. De punten waar het kind moeite mee heeft kun je extra uitleggen en oefenen. Als alles van dit deel redelijk tot goed beheerst wordt, kun je overstappen naar het volgende deel van deze handleiding.

1. Algemeen

Dit deel omvat de lesstof voor de bovenbouw van de basisschool. Het is een vervolg van deel 1 en deel 2, en bedoelt voor kinderen vanaf ongeveer tien jaar.

Veel opdrachten zijn individueel en kan het kind alleen doen, maar er zijn ook opdrachten waarbij het beter is om in een groepje te werken. Zorg dat er regelmatig meer kinderen (en volwassenen) zijn om mee samen te werken, om te komen luisteren of om gesprekken mee te voeren. Laat ook de oefeningen en spelletjes uit de eerdere delen zo nu en dan terugkomen als het past in het onderwerp. Blijf ook spelletjes spelen als scrabble en dergelijke, laat taal vooral ook leuk zijn.

Het is goed als een kind zijn eigen werkplek heeft waar hij niet gestoord wordt. Een eigen bureautje met z'n eigen spulletjes geeft het kind een gevoel van zelfstandigheid. Daar kan hij gebruik van maken tijdens de lessen, maar ook als hij zelf iets wil lezen, schrijven of maken.

Leermiddelen

- __de basis-leermiddelen die in het vorige deel beschreven staan
- __boeken met verhalen en versjes
- __verschillende leesboeken
- __etymologisch woordenboek
- __boek met spreekwoorden en gezegden
- __computer met internet (om verschillende tekst-soorten en meer oefenmateriaal te zoeken)

Een computer is erg handig in deze fase van het taal-onderwijs. Leer het kind om er op een goede manier gebruik van te maken. Om zelf een tekst te schrijven kan het kind gebruik maken van de computer, als hij daar de voorkeur aan geeft.

2. Verhalen en boeken

Veel lezen is belangrijk voor een goede taalontwikkeling. Voor alle leeftijden bestaan er allerlei soorten boeken. Er zijn boeken met verschillende verhalen van verschillende lengte. Om te beginnen kun je het beste niet al te lange verhalen aanbieden, dat motiveert vaak beter dan hele lange verhalen van vele bladzijden. Als een kind goed overweg kan met korte, eenvoudige verhalen, kun je steeds langere en ingewikkeldere verhalen aanbieden.

Verleden tijd

Verhalen zijn vaak geschreven in de verleden tijd. In deel 2 zijn we dat ongetwijfeld tegengekomen in voorlees-verhaaltjes. De eenvoudige zinnen en verhaaltjes waar we mee geoefend hebben, zullen vooral in de tegenwoordige tijd gesteld zijn. Het is goed om even wat verhaaltjes uit eerdere lesjes erbij te halen en met elkaar te vergelijken. Welke zinnen staan in de verleden tijd? En welke in de tegenwoordige tijd? Kies enkele zinnen om de tijd te veranderen. (Hier kun je ontdekken dat bij de verandering van tijd, alleen de werkwoorden die persoonsvorm zijn veranderen. Dit is belangrijk om te weten bij de werkwoordspelling en zal later in dit deel aan de orde komen.)

Soorten verhalen

Ga samen op zoek naar zoveel mogelijk soorten verhalen. Die zoektocht blijft voortduren, ook als er straks weer andere onderwerpen aan de orde zijn. Probeer de verhalen in te delen in categorieën (verschillende categorieën kunnen elkaar overlappen). Behalve de tijd waarin ze geschreven zijn kun je ook noemen: kort/lang verhaal; spannend-, griezelig-, grappig-, droevig verhaal; verhaal over mensen/dieren, verhaal over kinderen/volwassenen; verhalen van nu, van vroeger of uit de verre geschiedenis. Door de verhalen in te delen in groepen, maken we een begin met het analyseren van teksten. Bespreek steeds wat er bijzonder is aan het verhaal; door vragen met “wie, wat, waar, wanneer, hoe, en waarom” kun je in het kort de inhoud van het verhaal bespreken. Gaandeweg zul je ook merken naar welk soort verhalen de voorkeur van het kind uitgaat. Stimuleer het kind om meer verhalen en boeken van zijn voorkeur te gaan lezen. Voor de algemene taalontwikkeling blijft lezen van groot belang.

Oorzaak en gevolg

Om een verhaal goed te begrijpen is het van belang om te doorgronden hoe de situatie in elkaar zit en het hoe en waarom van de gebeurtenissen. Het is van belang om een goed onderscheid te maken tussen oorzaak en gevolg. Bespreek samen wat er gebeurt en laat dit in steekwoorden opschrijven. Ga dan na hoe het kan gebeuren en waarom. Wat is de oorzaak van bepaalde gebeurtenissen? Wat doen de hoofdpersonen en wat zijn de gevolgen van die daden? Soms is er een hele reeks van oorzaak en gevolgen, probeer hier zo goed mogelijk inzicht in te krijgen door het maken van een pijl-diagram. Schrijf de oorzaak en het gevolg op en zet er een pijl tussen (van oorzaak naar gevolg). Het gevolg kan weer een oorzaak zijn van een nieuw gevolg. Schrijf dit allemaal op en zet er pijlen bij. Soms heeft een oorzaak meerdere gevolgen en soms heeft een gevolg meerdere oorzaken. Maak dit duidelijk aan de hand van de pijlen. Zo een schema geeft een duidelijk overzicht van het gebeurde en geeft hiermee inzicht in het hele verhaal.

Schijn en werkelijkheid

Soms kunnen verhalen onduidelijk zijn omdat er verwarring bestaat of het echt is of niet. Maak om te beginnen een onderscheid tussen fantasieverhalen en realistische verhalen. Een realistisch verhaal hoeft niet waar gebeurt te zijn, maar zou waar gebeurt kunnen zijn. Bij fantasieverhalen hoef je niet op te kijken van vreemde figuren en absurde gebeurtenissen, alles kan. In beide soorten verhalen kan het voorkomen dat het kind de verhaallijn niet kan volgen. Het kan zijn dat er gedachten of dromen in verwerkt zijn die niet echt gebeuren. Zo kan een verhaalfiguur allerlei acties bedenken en in gedachten uitvoeren, zich afvragend wat er zou gebeuren. Laat het kind bij het lezen goed opletten wat echt gebeurt en wat gedachten of dromen zijn. Bespreek dat samen. Maak desnoods een opsomming van de echte en van de schijnbare gebeurtenissen. Geef met pijlen aan wat oorzaak en gevolg zijn (zie vorige paragraaf). Gebruik voor de werkelijkheid een andere kleur pijlen dan voor de schijnbare gebeurtenissen. Dit schema geeft een houvast om een tekst beter te begrijpen.

Boeken lezen

Er zijn talloze boeken geschreven voor kinderen. Vaak gaat het over spannende of grappige belevenissen van kinderen. Het lezen van jeugdliteratuur laat kinderen kennismaken met allerlei (woon-)omgevingen, sociale relaties, omgangsvormen, levens-stijlen, vriendschappen, kinderproblemen en de daarbij behorende oplossingen. Het kind leert om zich in te leven in andere situaties en verbreedt zijn kijk op de wereld. Laat kinderen dus veel lezen. Vraag tussendoor regelmatig naar de gebeurtenissen in het boek. Bespreek de gegeven situaties en leg zaken uit die niet duidelijk zijn. Als het boek uit is, laat het kind dan een korte 'boekbeschrijving' maken.

Boekbeschrijving

Om achteraf nog eens goed over de inhoud van het boek na te kunnen denken is het nuttig om een korte beschrijving te laten maken. Ook is het handig als het kind van meerdere boeken een beschrijving heeft, dan kan hij altijd later nog eens terugkijken als hij het boek alweer een beetje

vergeten is. Ook kan hij dan aan anderen makkelijker een boek adviseren. Voor het maken van een boekbeschrijving kan het kind gebruik maken van de onderstaande werkwijze:

Schrijf eerst de algemene gegevens op. Maak een overzichtelijk lijstje met de volgende gegevens:

- __titel van het boek,
- __naam van de schrijver,
- __naam van de tekenaar (als er tekeningen in staan),
- __naam van de uitgever,
- __datum van uitgave.

Het is handig om deze gegevens te weten, want als een schrijfstijl je aanstaat, kun je zoeken naar boeken van de zelfde schrijver. Bij dezelfde uitgever vind je misschien ook vergelijkbare boeken. De uitgave-datum geeft inzicht in de tijd waarin het geschreven is; is het een nieuw boek of is het van lang geleden. Zeker als het een oud boek is kun je meer begrijpen als je het jaartal weet (bijvoorbeeld dat er toen nog geen mobieltjes en computers waren).

Onder deze basis-gegevens schrijf je kort iets over de inhoud. Je kunt daarbij gebruik maken van de volgende vragen:

- __Is het een boek uit een serie?
- __Is het een (oorspronkelijk) Nederlands boek of is het vertaald? (Uit welke taal?)
- __Is het fantasie of zou het waar gebeurd kunnen zijn?
- __Wie zijn de hoofdpersonen?
- __Wat is de relatie tussen de personen?
- __Waar speelt het verhaal zich af?
- __In welke tijd speelt het verhaal?
- __In hoeveel tijd speelt het verhaal zich af?
- __Welke gebeurtenissen zijn belangrijk in het verhaal?
- __Is er een probleem? Wat?
- __Hoe wordt het probleem opgelost?
- __Hoe is de afloop van het boek?

Als laatste schrijf je je eigen mening over het boek:

- __Vind je het spannend, grappig, zielig of anders?
- __Zou jij ook zo doen als de mensen in het boek?
- __Wat zou jij anders gedaan hebben?
- __Zou je weer zo een soort boek willen lezen?

3. Poëzie

Poëzie is puur plezier met taal. En door plezierig met taal om te gaan kan een kind veel over de taal leren. Hij maakt kennis met nieuwe woorden en begrippen, leert omgaan met klank en ritme en door het herhaaldelijk lezen van een korte tekst blijft de spelling goed hangen. Redenen genoeg om op zoek te gaan naar leuke gedichten. Er zijn allerlei boekjes met kinderversjes te koop, rijmpjes van vroeger en moderne kindergedichten. Kijk kritisch naar de vorm en inhoud, kies een boek met veel variatie. Je kunt ook de leukste gedichtjes uit verschillende (bibliotheek-) boeken kopiëren en zo een verzamelmap aanleggen. In die map kun je dan ook categorieën maken, net als bij de verhalen. Een heel eigen categorie zijn de nonsens-versjes, gedichtjes die leuk klinken maar inhoudelijk niets zeggen. Let bij dit soort gedichtjes goed op klank en ritme, die is vaak heel bijzonder en daardoor voor kinderen aantrekkelijk.

Werkwijze:

Lees eerst het gedicht voor. Zorg voor goede verstaanbaarheid en juiste intonatie. Lees rustig en zorg voor korte (adem-) pauzes tussendoor. Laat het even doordringen en lees het nogmaals voor. Laat nu het kind de tekst eerst rustig zelf bestuderen en dan hardop voorlezen. Bespreek in het kort de inhoud: is het grappig of misschien wel spannend, zijn er bijzondere woorden, gebeurt er iets of wordt iets alleen maar beschreven? Na het bespreken van de inhoud kijken we naar de vorm: wat zijn de rijmwoorden, waar vinden we beginrijm, welke zinnen of woorden hebben een bijzonder mooie klank.

Opdracht: Schrijf het gedicht heel netjes over op een groot vel papier. Let op een goede indeling van de regels zodat er overal ongeveer even veel rand omheen zit. Dat vel papier kan nog mooi gemaakt worden met een passende randversiering.

Memoriseren:

Het memoriseren (uit het hoofd leren) van gedichtjes is een goede hersentraining waar kinderen vaak veel plezier aan beleven. Uiteraard beginnen we met eenvoudige korte gedichtjes; als een kind er plezier in heeft kunnen we steeds langere gedichten kiezen. Lees samen de eerste regel en laat die nazeggen, dan de tweede regel, dan de eerste en de tweede samen. Vervolgens de derde regel lezen en opzeggen, daarna weer samen met de eerste en de tweede enzovoorts. Soms is het handig om in clusters van bijvoorbeeld vier regels te werken. Maak het zo lang en zo moeilijk als het kind zelf wil. Zorg wel dat het echt plezier blijft, want daar zijn de versjes voor gemaakt. Als het kind het versje uit het hoofd kent is het wel belangrijk dat er ook gelet wordt op de juiste manier van voordragen. Rustige uitspraak, goede articulatie en juiste intonatie zijn belangrijk, wil een gedicht goed overkomen. Als dat allemaal goed geoefend is moet er natuurlijk ook echt voorgedragen worden. Laat de voordracht horen aan andere kinderen en volwassenen, het kind zal trots zijn op zijn voordracht bij een aandachtig publiek.

Voorbeelden:

Als voorbeeld geef ik twee gedichtjes die geschreven zijn door kinderen. (Verderop in deze handleiding komen we terug op het zelf schrijven van gedichten.) Veel versjes van Annie M. G. Schmidt vind ik ook heel geschikt. Zoek gedichten die kinderen aanspreken en die passen in de tijd van het jaar. Als het onderwerp bekend en actueel is zal een kind er meer plezier aan beleven.

VOETBALLEN IN DE HERFST

De velden nat en zwaar.
Je rent,
maakt een sliding.
Je scoort,
heel tevreden,
met de modder in je haar.

(door Jeroen Verschueren uit Heinkenstrand, groep 8)

De tekst van bovenstaand gedichtje is voor voetballende kinderen heel herkenbaar. Dat maakt het voor hen natuurlijk een stuk aantrekkelijker om met een gedicht bezig te zijn. De tekst is kort maar krachtig en er zit maar één rijm in, namelijk 'zwaar' en 'haar'. Leg bij het voorlezen en voordragen goed de nadruk op die rijm. Een juiste intonatie is belangrijk. Je kunt bijvoorbeeld de eerste regel wat traag en met teleurstelling voordragen. In de volgende vier regels gebeurt heel wat en dat kun je voordragen als een verslag van een sportwedstrijd: spannend met korte pauzes. De laatste regel verwijst weer naar het begin, de natte velden. Die kun je heel verschillend lezen: vind je het vies, maakt het niet uit, ben je verbaasd? Dit kun je duidelijk aan je stem laten horen. Probeer het eens op verschillende manieren.

VERHUIZEN

Verhuizen verhuizen,

dansende muizen.

Ze kruipen uit hun hol,
en maken samen veel lol.
De tafels staan te wippen,
de stoelen staan te hippen.
Ook het vloerkleed rolt zich op,
heel de boel staat op zijn kop.
De kopjes en de borden
zijn benieuwd hoe het gaat worden,
ook de theepot wil mee
en hij vraagt: "kost het entree?"
De prullenbak en mijn bed,
mijn jas, mijn das, mijn pet
Alles pakken wij in,

s s s
j j j
o o o
u u u
w w w
e e e
n n n

in ons nieuwe huis hebben we goede zin.

(geschreven door Floortje van de Molengraft uit Veldhoven, op 8 jarige leeftijd)

Dit grappige gedicht heeft duidelijke rijmen, aan het einde van de regel en steeds twee bij elkaar. Dat is gemakkelijk bij het memoriseren. Een bijzondere onderbreking is het sjouwen van boven naar beneden. Hier hebben de verhuizers blijkbaar drie keer spullen van boven naar beneden gesjouwd. Dit grapje vraagt om een speciale aanpak bij het voordragen. Gebruik een andere intonatie, bijvoorbeeld langgerekt of met een zucht. Dit gedicht is erg geschikt om bij het voordragen te ondersteunen met gebaren, zeker bij het sjouwen.

4. Woordenschat

Woordveld

De woordenschat van een mens blijft zich uitbreiden gedurende zijn hele leven. Dat is belangrijk voor een goede communicatie over een bepaald onderwerp. Het is goed om aan kinderen regelmatig nieuwe woorden en woord-combinaties aan te bieden. Dit gaat prima bij het werken met thema's uit de wereldoriëntatie. Als je met een thema begint, maak je een groot woordveld op papier of een schoolbord. Schrijf het hoofdonderwerp in het midden en onderstreep of omcirkel het. Ga nu samen (liefst in een groepje) brainstormen over dit onderwerp, noem allerlei woorden die er mee te maken hebben en schrijf die rond om het onderwerp. Noem alles wat je te binnen schiet: eigenschappen, deelonderwerpen, eigen ervaringen, associaties, enzovoorts. Het eerste woordveld mag een rommelig geheel worden, het gaat nu eerst om het verzamelen van woorden. Vervolgens maak je een nieuw woordveld, maar dan geordend. Schrijf weer het hoofdonderwerp in het midden en daaromheen de deel-onderwerpen. Trek lijnen vanuit het hoofdonderwerp naar de deelonderwerpen. Rond om de deelonderwerpen schrijf je de woorden die hier mee te maken

hebben en verbind deze met lijnen naar het deelonderwerp. Vul de woorden aan met nog onbekende woorden en geef uitleg en voorbeelden. Hang het grote woordveld op, bekijk het regelmatig en blijf het uitbreiden met nieuwe woorden.

Abstracte begrippen

De concrete begrippen zijn het makkelijkste te begrijpen en te omschrijven. Denk aan zelfstandige naamwoorden die voorwerpen benoemen. Het is tastbaar en zichtbaar. Lastiger worden de abstracte begrippen. Toch is het van groot belang om deze ook goed te leren, dus ze horen zeker thuis in een woordveld of ander schema. Begrippen als: “de natuur, medezeggenschap, liefde, plezier, aanhankelijk, gemeen, bijzonder, onduidelijk, afgeleid van..., verschillend, onderwerp, vervoer, blij, veelzeggend en lekker” zijn abstract. Dit zijn maar enkele voorbeelden, er zijn er talloze. Het is belangrijk dat het kind deze begrippen leert kennen. Maak het kind erop attent als jullie het in een tekst tegenkomen. Om de begrippen te verduidelijken geef je voorbeelden van het begrip in verschillende zinnen. Laat het kind zelf ook zinnen maken met het begrip.

Voorlezen

Voorlezen doen we niet alleen bij jonge kinderen. Ook oudere kinderen leren nog veel door te luisteren naar een voorgelezen tekst. Ze komen in aanraking met nieuwe begrippen en met schrijftaalwoorden die in boeken gebruikt worden en veel minder in de dagelijkse spreektaal voorkomen. Leg de nieuwe woorden uit en stel tijdens voorlezen vragen die het kind aan het denken zetten.

Zelf lezen

Door veel te lezen kan het kind zijn woordenschat heel goed uitbreiden. Veel lezen is niet alleen bevorderlijk voor het technisch en begrijpend lezen, maar ook van groot belang voor de woordenschat. Zoek boeken bij een thema waar jullie aan werken en geef het kind veel tijd om te lezen. Kijk ook naar verhalende boeken die met het thema te maken hebben. De begrippen uit het thema komen zo in een andere context aan de orde.

Woordbetekenisstrategieën

Komt een kind een woord tegen dat hij nog niet kent dan kan hij op verschillende manieren achter de betekenis komen. Het makkelijkste is natuurlijk om het te vragen. Maar hij moet ook leren om op een andere manier er achter te komen, want er is niet altijd iemand in de buurt die het kan verklaren. Belangrijk is het om eerst goed naar het woord te kijken en het te analyseren: is het samengesteld uit andere woorden of lijkt het op bekende woorden? Hij kan gebruik maken van de context, goed letten op de rest van de tekst of op de eventuele illustraties. Blijft de betekenis onduidelijk laat hem dan het woord opzoeken in het woordenboek of een encyclopedie. Als hij achter de betekenis gekomen is, laat hem het woord opschrijven met de betekenis erachter. Hiervoor kun je een speciaal schriftje aanleggen. Laat het woord gebruiken in verschillende voorbeeldzinnen voor extra duidelijkheid. Als het woord in een thema past, kun je het in een woordveld bij laten schrijven. Past het woord niet in een specifiek thema, kun je het ook op een kaartje laten schrijven en aan de wand hangen. Maak zo een verzameling met nieuwe woorden. Herhaal de nieuwe woorden regelmatig door het woord te noemen en de betekenis te vragen, maar ook andersom, door de betekenis te noemen en het woord te vragen.

5. Informatieve teksten

Het is van groot belang om met veel soorten teksten te werken voor een beter lees-begrip. Lees niet alleen maar verhalen en boeken die speciaal voor kinderen zijn geschreven. Het is goed om het kind ook te confronteren met teksten uit kranten, allerlei tijdschriften, brochures, folders, handleidingen en dergelijke. Kies een onderwerp dat boeiend is voor volwassenen en kinderen. Afhankelijk van de

leesvaardigheid van het kind kun je kiezen voor: alleen laten lezen, samen lezen, of voorlezen. Let erop dat het kind nadenkt over wat het leest. Je kunt het beste vooraf in het kort aangeven waar de tekst over gaat. Vraag ook aan het kind wat hij verwacht van de tekst. Wat denkt hij te kunnen leren van deze tekst? Laat een voorspelling doen aan de hand van de titel, de tussen-kopjes, vetgedrukte of onderstreepte woorden, toegevoegde illustraties of schema's. Ook is het goed om voorkennis over het onderwerp te inventariseren. Maak bijvoorbeeld een woordveld met reeds bekende begrippen. Achteraf kan het woordveld verder bijgewerkt worden. Als het kind vooraf al over het onderwerp gesproken heeft, dan zal hij tijdens het lezen beter op de inhoud letten en goed kijken of er inderdaad staat wat hij verwacht heeft.

Bij het nabespreken van de tekst komen de vraagwoorden: 'wie, wat, waar, wanneer, hoe, waarom' weer aan de orde. Stel verschillende vragen waar deze woorden bij gebruikt worden. Gebruik bij de vraagstelling steeds verschillende invalshoeken. Toets met behulp van deze vragen in hoeverre de tekst begrepen wordt. Als iets niet duidelijk is voor het kind, lees dan de tekst nogmaals en 'vertaal' deze door gebruik te maken van synoniemen en omschrijvingen. Maak een lijstje met de onbekende woorden en begrippen en herhaal deze op een later tijdstip.

Voorbeeld:

Het Panamakanaal

De makkelijkste en goedkoopste manier om grote partijen goederen te vervoeren is over het water. Daarom is de scheepvaart al vanaf de oudheid heel belangrijk. Sinds de ontdekking van Amerika kwamen er veel schepen vanuit Europa aan de oostkust van het nieuwe continent aan. Maar om bij de westkust te komen, moesten ze een heel eind omvaren. Helemaal om het zuidelijkste puntje van Zuid-Amerika heen. Dit kostte veel tijd en geld.

Op het smalste stuk van Midden-Amerika ligt het land Panama. Hier werd in 1881 begonnen met de bouw van een kanaal. Dwars door het land, van de Atlantische Oceaan naar de Grote Oceaan. Het was een enorme klus, want hij moest door rotsen en bergen gegraven worden. Het duurde 33 jaar, en in 1914 konden de eerste schepen gebruik maken van deze afkorting. Per jaar varen er nu ongeveer 14 000 schepen door het Panamakanaal.

Het Panamakanaal is 81 kilometer lang. Een deel van de vaarroute gaat door een groot meer in het hoger gelegen berggebied. Ook hier moest veel grond uitgebaggerd worden om de grote oceaanreuzen door te kunnen laten varen. Het meer ligt veel hoger dan de oceaan en zou dus leeg lopen door het kanaal. Om dat te voorkomen, zijn er sluizen aangebracht. Als de sluisdeuren gesloten zijn, kan er geen water doorstromen.

Begin met in het kort te noemen dat de tekst over een kanaal in Amerika gaat waar heel veel schepen doorheen varen. Vraag wat een kanaal is. Wat weet het kind over waterwegen en scheepvaart. Vraag wat het kind zou willen weten over dit kanaal en de schepen die er doorheen varen. Veel kinderen zullen hier geen specifiek antwoord op kunnen geven, maar het zet ze wel aan het denken. Als het kind enkele relevante begrippen weet te noemen, schrijf die dan op een vel papier.

Vervolgens leest het kind de tekst. Geef aan dat hij tussendoor mag vragen als hij iets niet begrijpt en dat hij moeilijke stukken nog een keer (langzaam) kan lezen.

Bij het nabespreken van deze tekst is het belangrijk om een (wereld-) kaart erbij te houden. Door de vaarroute te bekijken wordt het goed duidelijk. Grijp even terug naar de begrippen en vragen die het kind had vóór het lezen. "Kwam je dingen tegen die je al wist? Was de tekst zoals je had verwacht? Heb je geleerd wat je wilde weten? Welke nieuwe woorden ben je tegen gekomen?"

Stel een algemene vraag, bijvoorbeeld over de zin van het kanaal. Met een blik op de kaart zie je al het grote voordeel van het kanaal. Stel ook enkele specifieke vragen, zoals: "Hoe lang is het kanaal?" Gebruik het antwoord voor verder onderzoek: "Hoeveel is 81 kilometer? Is dat net zo lang als het Noordzee-kanaal? Is dat de afstand van hier naar ...?" Pak er een kaart van Nederland bij om afstanden te vergelijken. Op die manier kun je ook te werk gaan met andere gegevens, zoals de jaartallen (Hoe was de wereld in die tijd?), de duur van de bouw (vergelijk met de bouw-tijd van

andere bouwwerken) of het aantal schepen per jaar (hoeveel is dat per week? Per dag?). Vraag nooit alleen naar de feiten. Een kind kan de jaartallen en dergelijke opnoemen, maar dat wil nog niet zeggen dat hij zich daar ook iets bij voor kan stellen. Diep het thema uit en maak verbindingen met andere thema's. Bij deze tekst kun je even een zijstap maken naar andere manieren van vervoer. Vervoer over land is moeizamer en dus duurder, dat blijkt al uit de eerste zin, maar begrijpt het kind dit ook uit de eerste zin?

6. Wervende teksten

Sommige teksten zijn geschreven om anderen te overtuigen. Het is de bedoeling dat we een bepaald artikel kopen, naar een bepaalde vakantiebestemming gaan, ons aansluiten bij een bepaalde groep, geld geven aan een bepaald goed doel of iets dergelijks. Dit soort teksten komen we vooral tegen in reclamefolders en advertenties. Verzamel een aantal hiervan en zorg daarbij voor een grote variatie. Neem eerst een duidelijke reclametekst en laat deze lezen of lees hem voor. Bespreek samen wat de bedoeling is van deze tekst. Probeer te achterhalen wat een tekst pakkend, overtuigend, misleidend, amuserend of informatief maakt. Ga op zoek naar beschrijvingen die de handelswaar aantrekkelijk maken. Het werkt goed om woorden die hiervoor van belang zijn te onderstrepen in de tekst. Denk hierbij aan de vele bijvoeglijke naamwoorden die gebruikt worden. Ook wordt in reclames veel gebruik gemaakt van de vergrotende en overtreffende trap. Die kom je vooral tegen in sub-titels en slogans (“Als beste getest”, “de grootste van Europa”)

Leg enkele wervende teksten naast elkaar en zoek overeenkomsten en verschillen. Vergelijk deze teksten ook eens met een eenvoudig kinder-verhaaltje. Let op de grote verschillen.

Voorbeeld:

Hier twee zinnen uit een reis-advertentie:

Maak nu een supervoordelige rondreis en bezoek een groot aantal indrukwekkende bezienswaardigheden. U maakt een excursie naar de schitterende beroemde kalksteenterrassen van Pamukale en brengt een bezoek aan de badplaats Antalya met zijn prachtige authentieke centrum.

Lees de tekst eerst voor en bespreek de moeilijke woorden. Onderstreep nu de zelfstandige naamwoorden, en de bijvoeglijke naamwoorden in een andere kleur. Laat het kind de tekst eens zonder de bijvoeglijke naamwoorden voorlezen, is de reis nog steeds zo aantrekkelijk? Er staat niet voor elk zelfstandig naamwoord een bijvoeglijk naamwoord; verzin samen nieuwe bijvoeglijke naamwoorden die je nog in de tekst kunt plaatsen. Bijvoorbeeld: “U maakt een lange excursie ...” of “... en brengt een bezoek aan de geliefde badplaats ...”. Bespreek wat nog aantrekkelijk klinkt en wanneer het teveel wordt.

Als vergelijk kun je een eenvoudige tekst voor kinderen kiezen. Laat ook hier de woorden onderstrepen. Er zullen veel minder (of zelfs geen) bijvoeglijke naamwoorden zijn. Probeer deze tekst uit te breiden met bijvoeglijke naamwoorden. Hoe kun je een tekst op die manier aantrekkelijk maken? Als je andere woorden gebruikt kan een tekst ook griezelig worden of juist grappig.

7. Instructies

Instructies komen we op verschillende plekken tegen, zoals is recepten en handleidingen. Het taalgebruik is hier heel anders dan in bijvoorbeeld wervende teksten. Het is meestal geschreven in de gebiedende wijs en kort en kernachtig beschreven. Hier gaat het er niet om het product aan te prijzen en aantrekkelijk te maken, maar om een begrijpelijke uitleg te geven. Bijvoeglijke naamwoorden worden alleen gebruikt om iets te verduidelijken, niet om iets mooi te maken. Een leuke oefening is het vergelijken van instructies met wervende teksten. Leg de teksten naast elkaar en laat ze lezen. Laat het kind de woorden aanwijzen die van de tekst een instructie maken of juist

een reclame.

Voorbeelden van instructies:

Roer met een *elektrische* mixer tot er een *glad* papje ontstaat.

Kook de aardappels tot ze gaar zijn. Giet ze af, pureer ze en voeg de olijfolie toe.

Verwarm in een *klein* pannetje het sinaasappelsap, de suiker, boter en room.

Druk op de knop 'Menu/Selecteren' en selecteer 'FM-radio'.

Houd de knop ingedrukt en kies 'AutoScannen'.

Sluit de kabel aan op de computer.

Het is een hele kunst om instructies kort en toch duidelijk te schrijven. Ga samen na hoe de instructies geschreven zijn. Is het voor iedereen duidelijk? Kun je het ook anders opvatten dan bedoeld? Is het goed, stap voor stap beschreven? Zou je de tekst nog in kunnen korten? Moet er iets bij om duidelijker te zijn? Soms zijn de stappen genummerd, voor extra duidelijkheid. Als dat niet het geval is, kun je zelf nummers aanbrengen. Kijk dan samen wat een logische stappen-indeling zou zijn. Instructies opvolgen is een goede oefening voor begrijpend lezen. Als het goed gelezen en opgevolgd wordt, krijg je een goed resultaat (een werkend apparaat of een smakelijk gerecht). Er zijn ook instructies voor het verkeer. Deze verkeersregels zijn niet alleen gebiedend, maar vaak juist verbiedend. Er wordt beschreven wat niet mag. Ga eens op zoek naar geschreven verboden.

8. Beeldspraak

De Nederlandse taal kent veel verschillende uitdrukkingen die je niet letterlijk moet opvatten. Dit figuurlijke taalgebruik noemen we beeldspraak. Hieronder staat in het kort het verschil tussen 'letterlijk' en 'figuurlijk' beschreven. Bespreek deze termen met het kind.

Letterlijk:

Als iets 'letterlijk' is, dan is het precies zo als het gezegd of geschreven is ("naar de letter").

Als ik 'letterlijk' vertel wat er gebeurt is, dan beschrijf ik de gebeurtenis nauwkeurig.

'Letterlijk vertalen' is iets woord voor woord, precies vertalen.

Figuurlijk:

Als we iets 'figuurlijk' zeggen dan bedoelen we niet precies wat we zeggen.

We maken dan gebruik van 'beeldspraak'. Vaak lijkt beeldspraak op een bepaalde manier op de letterlijke betekenis. Je moet het anders opvatten dan dat het gezegd is.

Voorbeelden van figuurlijk taalgebruik:

De 'voet' van de berg, is het onderste deel van de berg. (Een berg heeft geen voeten).

Een 'zoet' kind, is een lief kind. (Het heeft niets te maken met suiker of kinder-snoepgoed.)

Het 'oor' van een kopje, is het handvat van een kopje. (Het kopje kan niet horen.)

Als ik 'in de wolken ben', dan ben ik heel erg blij. (Ik zit niet in een vliegtuig.)

Als je goed oplet dan merk je dat onze taal 'doorspekt' is met beeldspraak. Veel begrippen zijn zo veel gebruikt en 'gewoon' dat we niet eens doorhebben dat het om figuurlijk taalgebruik gaat. Daarom is het goed om heel bewust naar teksten en woorden te kijken, de beeldspraak te ontdekken en te bespreken. Waar komt die uitdrukking vandaan? Waar lijkt het op? Zal iedereen dit meteen begrijpen? Hoe zou je het ook anders kunnen zeggen?

Beeldspraak wordt gebruikt om iets extra aandacht te geven, om het kracht bij te zetten en te benadrukken. Je kunt iets extra grappig of belachelijk maken. Maar door middel van beeldspraak kun je juist ook iets voorzichtig zeggen, om anderen niet te kwetsen.

Spreekwoorden

Een bijzonder fenomeen in de beeldspraak zijn onze spreekwoorden. Dit zijn zinnen (soms op rijm) die vaak als een samenvattend oordeel gebruikt worden. (Wie 't grote niet eert is 't kleine niet weerd.) Ze zijn veelal in een ver verleden ontstaan en daardoor voor ons niet altijd duidelijk. Dit komt door het gebruik van ouderwetse woorden die wij nu niet meer (goed) kennen. Toch zijn ze een schat aan prachtig taalgebruik, en als je ze kent is het heerlijk om ze te gebruiken; ze maken in het kort iets op een sprekende manier duidelijk.

Oefening:

Denk samen eens goed na welke spreekwoorden en figuurlijke zegswijzen je kent. Laat ze opschrijven met een korte uitleg erbij. Zoek de betekenis op in een spreekwoordenboek. In het begin zal het lastig zijn om beeldspraak te 'vinden'. Ga er dan niet te intensief over nadenken, maar blijf alert bij iedere taaluiting. Als je goed luistert en leest, dan kom je ze overal, vaak onverwacht, tegen. Als je mooie beeldspraak tegen komt, ga dan na in welke situaties deze uitdrukking nog meer gebruikt kan worden. Laat het kind zoveel mogelijk zelf allerlei beeldspraak gebruiken. Een spreekwoordenboek is handig bij het opzoeken van de betekenis, maar is ook gewoon heel leuk om in te bladeren en je te verwonderen over al die prachtige uitdrukkingen in onze taal.

9. Gesproken taal

Bij taalonderwijs wordt vooral gedacht aan schriftelijke taaluitingen en correcte spelling, maar de gesproken taal is zeker zo belangrijk. Tenslotte communiceren we vooral met behulp van onze spraak. Het is dan ook van belang dat hier voldoende aandacht aan besteed wordt.

Luisteren

Ga samen op onderzoek uit en luister naar verschillende mensen die praten voor verschillende doelgroepen. Kijk naar televisieprogramma's op verschillende zenders. Luister naar het verschil van spreken in kinderprogramma's, politieke programma's, huishoudelijke programma's en dergelijke. De ene keer zal de taal eenvoudig en begrijpelijk zijn en in een ander geval probeert de spreker met moeilijke woorden en lange zinnen iets te verduidelijken of gewoon indruk te maken. De spreker gebruikt de taal die past bij zijn luisteraars. Interessant is het om te horen hoe de verschillende sprekers een zelfde boodschap overbrengen. Vergelijk bijvoorbeeld een bericht in het jeugdjournaal met hetzelfde bericht in andere nieuws-uitzendingen. Ze vertellen allemaal hetzelfde, maar op een andere manier. Voor kinderen gebruikt men eenvoudige taal. Voor volwassenen wordt er meer gebruik gemaakt van moeilijke woorden en wordt vaak verwezen naar eerdere of vergelijkbare gebeurtenissen .

Nieuws-uitzendingen zijn meestal neutraal en objectief, maar in andere programma's wordt bij hetzelfde nieuws vaak een mening gegeven. Het hangt van de zender en de omroep af, hoe die mening luidt, en dat kan dus op een andere zender heel anders zijn. Laat het kind ontdekken wanneer het om een objectief verslag gaat en wanneer er een duidelijke mening gegeven wordt. In discussie-programma's worden verschillende, vaak botsende meningen naast elkaar gelegd. Luister naar de argumenten. Het gaat er niet om dat je je door een bepaalde mening laat beïnvloeden, maar dat je herkent als het om meningen gaat. Meningeën zijn vaak persoonlijk en de spreker zal altijd proberen om anderen mee te krijgen in zijn mening. Daarom zal hij het allemaal heel mooi en positief voorspiegelen, zonder de bijkomende nadelen te benoemen. Probeer die maniertjes samen met het kind te doorgronden. Als het om eenvoudige onderwerpen gaat waar een kind over mee kan praten, is het heel nuttig om samen te bekijken of er geen 'addertjes onder het gras zitten'. Zijn er aspecten aan het onderwerp die de spreker vergeet? Kloppen de feiten? Zou het ook anders kunnen lopen? Maar wat als.....? Door dit soort vragen te stellen gaat een kind kritisch nadenken over wat het hoort en zal het niet alles 'voor zoete koek slikken'. Het kind leert na te denken over de mening van anderen en over de eigen mening.

Vertellen

Laat het kind een gebeurtenis navertellen. Begin met eenvoudige dagelijkse gebeurtenissen. Let op een goede volgorde (chronologisch) en juist taalgebruik. Val het kind niet in de rede als het fout gaat, maar laat het in zijn eigen woorden uitspreken. Naderhand kun je dan her-verwoorden wat niet duidelijk overkwam. Je herhaalt in het kort het verhaaltje, maar dan in betere bewoording. Blijf dat doen zonder er al te veel nadruk op te leggen. Het is niet de bedoeling dat het kind spreekangst ontwikkeld als het te vaak en te nadrukkelijk gecorrigeerd wordt.

Een stap verder is het vertellen wat anderen gezegd hebben. Wat heeft iemand verteld over wat hij heeft meegemaakt? Hoe heeft iemand zijn mening verwoord? Welke argumenten heeft iemand aangedragen bij een bepaald onderwerp? Let erop dat het geen warrig verhaal wordt maar een duidelijk verslag. Als een kind vastloopt in het verslag kun je hem helpen door het aanreiken van passende formuleringen. Help met één zin en laat het kind zelf verder vertellen.

Tot slot laat je een kind conclusies trekken uit het verhaal. Doe dit eerst een paar keer zelf, nadat het kind een verhaal verteld heeft. Zeg bijvoorbeeld: “Dus eigenlijk was hij helemaal niet van plan om ... , maar omdat die ander dat zo wilde heeft hij toch maar” Zo een conclusie geeft in het kort de essentie van het gebeuren weer.

Vragen

Om iets te weten te komen kun je het aan anderen vragen. Dat weten alle kinderen. Maar het is niet altijd gemakkelijk om de juiste vragen te formuleren. Bij jonge kinderen gaat het vaak om vragen als: “wat is dat?” of “waarom is dat?”. Maar dit soort vragen voldoen niet altijd, en zeker niet als het gaat om ingewikkeldere zaken en meningen. Naarmate het kind ouder wordt, zal het meer gerichte vragen moeten leren stellen om aan de juiste antwoorden te komen. Een goede oefening hiervoor is het interview. Kies een persoon waarvan je bepaalde dingen wilt weten. Begin eenvoudig, bijvoorbeeld met een interview afnemen bij een kennis. Bedenk samen wat je te weten wilt komen van die persoon. Formuleer samen gerichte vragen en schrijf ze op. Bijvoorbeeld: Hoe lang woon je al in dit huis? Waar woonde je hiervoor? Hoe lang denk je hier nog te wonen? Wat zijn de voordelen van dit huis? Zijn er ook nadelen aan dit huis? Waar zou je het liefst willen wonen? Denk je dat dat ooit gaat lukken? Hoe zie je dat voor je?

Door gericht te vragen dwaal je niet af van het onderwerp en kom je te weten wat je wilt weten. Het is bij deze interview-oefening niet de bedoeling om de antwoorden op te schrijven, dat is teveel werk en belemmert het gesprek. Het gaat hier om het oefenen van een vraaggesprek, om het formuleren van gerichte vragen en het begrijpen van het antwoord.

Samenvatten

Het is nuttig om een gesprek, verhaal of interview, in het kort te kunnen samenvatten. Doe dit regelmatig bij verhalen die het kind verteld, dan went het eraan dat je iets met heel weinig woorden toch duidelijk kunt zeggen. Laat het kind ook eens het verhaal of gesprek van anderen kort samenvatten. Een goede oefening is het interview van hierboven. De geïnterviewde persoon zal heel wat vertellen en opnoemen. Laat het kind de relevante dingen eruit halen. Ga samen op zoek hoe je de belangrijkste gegevens van het interview in een paar zinnen weer kunt geven. Kijk hoe kort je het kunt maken, zonder dat belangrijke zaken verloren gaan.

Uitleg geven

Iets duidelijk uitleggen is niet voor iedereen gemakkelijk. Je kunt het wel oefenen met het kind, zodat hij door anderen beter begrepen wordt. Laat het kind bijvoorbeeld de werking van een apparaat of spel dat hij goed kent, uitleggen. In het begin zal dat nog wat chaotisch gaan, vaak van de hak op de tak. Ga samen de handelingen na in de juiste volgorde. Gebruik termen als: “eerst, daarna, vervolgens, tot slot”. Let ook op 'oorzaak-gevolg', bijvoorbeeld: “als je dit knopje indrukt dan....”

Kinderen vinden het vaak leuk om aan jongere kinderen iets uit te leggen. Het kan daarbij gaan om

hoe je een bal in het doel moet schoppen of hoe je getallen van elkaar af moet trekken. Laat het (oudere) kind veel uitleggen en help daarbij als het moeilijk wordt. Zo leert het spelenderwijs zijn taal goed te gebruiken en duidelijk te zijn voor anderen.

Discussie

Kinderen moeten leren om hun bedoelingen duidelijk te maken en voor hun mening op te komen. Dit kan prima geoefend worden door middel van discussie, bijvoorbeeld in een groepje met kinderen en volwassenen. De volwassenen zijn er niet bij om een mening op te dringen, maar om ervoor te zorgen dat alle meningen gehoord en begrepen worden. Maak jezelf tot discussie-leider en stel gerichte vragen over het onderwerp. Als iemand moeilijk uit zijn woorden komt of erg langdradig is, is het goed om even samen te vatten wat hij tot nu toe gezegd heeft. De discussie-leider geeft geen eigen mening, maar vat samen wat de anderen vinden en kan eventueel conclusies trekken. Als het goed gaat kan het kind ook eens discussie-leider zijn, zorg wel dat je helpt als dat nodig is, want het is erg moeilijk om als leider je niet met de inhoudelijke kwesties en meningen te bemoeien. Kijk ook eens naar discussie-programma's op televisie. Hoe doet de leider het daar?

10. Non-verbale communicatie

Een hele andere soort taal, is de taal die we niet uitspreken. Zonder woorden kunnen we ons uiten door middel van houding, gebaar en mimiek. Kijk samen met het kind goed om je heen naar mensen. Het beste is hierbij als je ze niet kunt horen of niet kunt verstaan (zet bijvoorbeeld het geluid van de televisie uit). Wat kun je opmaken uit de observatie van die mensen? Kijk goed naar houding, gebaren en mimiek. Welke persoon is blij, verdrietig, verbaasd, onverschillig, geïnteresseerd, bang, en dergelijke? Wie is de baas? Wat zou de ene van de ander willen? Kijk uit naar interessante scènes die je na kunt spelen. Hoe laat je zien dat je blij bent, of verdrietig, of verbaasd en dergelijke? Probeer dit goed uit te beelden en laat een ander raden. Hier kun je een leuk spelletje van maken.

Verzin korte scènes om uit te spelen. Maak hiervoor kaartjes met korte beschrijvingen van de situatie. Laat het kind een kaartje trekken en bespreek de situatie: Wie is hier blij, verdrietig, verbaasd of iets anders? Hoe zullen de mensen zich voelen in deze situatie? Hoe kun je dat zonder woorden laten zien? Probeer en oefen de lichaamshouding: Hoe staat of zit iemand die blij is of verdrietig? Verzin bijpassende gebaren: Hoe uit je blijdschap of verdriet? Hoe gebruik je daarbij je handen? Let op de mimiek: hoe kijkt iemand die blij is of verdrietig? Probeer zoveel mogelijk verschillende emoties door mimiek weer te geven. Behalve het uiten van emoties gaat het in de scènes ook om acties. De ene wil iets gedaan krijgen van de ander. Hoe laat je dat zien zonder woorden? Dat kan met allerlei gebaren. Probeer verschillende gebaren en kijk welke het beste werkt. Ga op die manier samen op onderzoek uit en bepaal hoe je deze scènes het best uit kunt spelen. Als je denkt een duidelijke manier te weten, probeer het dan uit op anderen. Speel het uit in bijzijn van andere mensen. Laat hen raden wat er gespeeld wordt.

Voorbeeld:

Kaartje: Je vrienden hebben net gebeld en gevraagd of je mee gaat naar het strand. Je legt de telefoon neer. Eerst ben je heel blij en wilt je strandspullen bij elkaar gaan zoeken. Dan komt je moeder binnen en wijst je op je speelgoed dat je eerst op moet ruimen. Eerst opruimen, dan pas mag je gaan. Maar het is heel veel en je denkt dat het nooit zal lukken. Je wordt erg verdrietig en misschien wel boos. Probeer je moeder duidelijk te maken dat je het fijn zou vinden als zij je helpt.

Ander kaartje: Je bent gevallen op straat en het doet erg pijn. Je komt een neef tegen en je wilt je groot houden, toch doet het erg pijn. Met moeite hou je de tranen tegen. Je neef wil met je naar het park maar jij wilt naar huis.

Nog één: Je bent erg moe en wilt slapen. Je zus komt binnen met een grote doos. Het is een cadeau voor jou. Je vermoeidheid is gelijk weg en je voelt je weer klaarwakker. Verwachtingsvol maak je de doos open, maar er zit alleen een prop kranten in. Het was een grapje en je zus ligt dubbel van het lachen. Hoe reageer jij?

Gebarentaal

Ga samen op zoek naar gebaren met een duidelijke betekenis. Denk aan eenvoudige aanwijzingen, goed- of afkeuringen (duim), aangeven van afmetingen, en dergelijke. Voor een uitgebreide collectie aan gebaren kun je kijken in het “Nieuwe, Nederlandse gebaren-boekje”. Probeer zoveel mogelijk te communiceren met gebaren.

Kijk naar televisieprogramma's met gebarentolk. Dit gaat erg snel en het zal moeilijk zijn om hier wijs uit te worden, maar misschien herken je enkele duidelijke gebaren. Het gaat hierbij niet om gebarentaal te leren, maar om inzicht te krijgen in deze vorm van communicatie en te ontdekken dat je alles kunt vertellen met behulp van de juiste gebaren.

11. Vergelijk met andere talen

Het kind is waarschijnlijk al eens in aanraking gekomen met andere talen. Door het Nederlands te vergelijken met andere Europese talen kun je verbanden en verschillen zien en horen. Het is hier niet de bedoeling om andere talen te leren, maar om even een zijstapje te maken en woorden en klanken te vergelijken. Heel leuk is het om eenvoudige teksten (bijvoorbeeld van liedjes) te beluisteren (het is niet nodig om het te verstaan). Let op de verschillende klanken. Veel talen hebben specifieke klank- kenmerken waardoor je kunt herkennen welke taal het is. Laat verschillende talen horen en luister aandachtig naar de klank-verschillen. De meeste kinderen vinden dit erg interessant en je kunt hiervoor heel goed gebruik maken van televisie en internet.

Behalve het luisteren naar andere talen kun je ook woorden in andere talen laten lezen. Veel woorden hebben zichtbare overeenkomsten met het Nederlands. Bekijk de woorden goed, probeer te betekenis te achterhalen door te vergelijken met Nederlandse woorden en controleer het met behulp van een woordenboek.

Voorbeeld:

Hieronder zie je een aantal woorden in verschillende Europese talen. Kan je erachter zetten wat het woord in het Nederlands betekent? Probeer het maar.

Frans:	Italiaans:	Spaans:	Duits:	Engels:	Nederlands:
chat	gatto	gata	katze	cat	
table	tavola	mesa	tisch	table	
café	caffé	café	kaffee	coffee	
lampe	lampada	lámpara	lampe	lamp	
nom	nome	nombre	name	name	
soupe	zuppa	sopa	suppe	soup	
croix	croche	cruz	kreuz	cross	
balle	pallone	pelota	ball	bal	

Op veel verpakte levensmiddelen staat de tekst in meerdere talen. Bekijk de verpakking goed en probeer de betekenis van de andere talen te achterhalen. Ook hier zul je weer ontdekken dat veel woorden op elkaar lijken, maar ook heel veel woorden niet.

12. Notaties

Ooit kwamen de mensen op het idee om informatie die onthouden moest worden, te noteren. Men bedacht eenvoudige tekeningetjes en symbolen voor allerlei begrippen. In sommige talen, zoals het Chinees, betekenen de schrift-symbolen een heel woord of begrip. In het Nederlands hebben we voor elke klank een eigen symbool, de letters; en ook symbolen om hoeveelheden of verhoudingen aan te geven, de cijfers. Maar we komen hier ook andere symbolen tegen, zoals de pictogrammen op het station.

Ga op zoek naar verschillende schrift-symbolen. Wereldwijd wordt op heel uiteenlopende manieren geschreven. In het Grieks en Russisch lijken de letters nog erg op onze. Maar als we verder weg gaan, komen we schrijfwijzen tegen die ook heel ver weg van ons lettersysteem staan. Japans, Arabisch, Tibetaans, Indiaas, en dergelijke lijken helemaal niet op ons schrift. Bekijk de verschillende schriften en vergelijk. Let op het verschil in symbolen, maar ook op de schrijfrichting. Sommigen gaan van links naar rechts, anderen van rechts naar links of van boven naar beneden. Over de verschillende talen en schrijfwijzen kun je veel informatie vinden op het internet. Ga samen eens op onderzoek uit.

Ook heel interessant is de geschiedenis van ons schrift. Onze symbolen zijn afgeleid van het Latijns, dat weer is afgeleid van het oud-Grieks en zijn oorsprong vindt in het Foenicisch. Taal en schrift zijn interessante geschiedenis-onderwerpen om te bestuderen. Er valt veel over te lezen. Ook over de oude Egyptische hiërogliefen zijn veel boeken te vinden en is er veel informatie op het internet. Door de kennismaking met al deze andere schrijfwijzen wordt de interesse in andere landen en culturen bevordert en begrijpen kinderen dat het niet overal op de wereld het zelfde is.

Tabellen

Behalve teksten die geschreven zijn in zinnen, kunnen we ook op een hele andere manier iets 'lezen'. Tabellen, diagrammen en schema's geven op een beeldende manier bepaalde informatie weer. Het is belangrijk dat kinderen leren om de schematisch weergegeven informatie te begrijpen en te gebruiken.

In atlassen worden veel gegevens schematisch weergegeven. Dit gebeurt op verschillende manieren met kleuren en diagrammen. Bekijk samen de informatie in de atlas. Wat kun je er allemaal uit opmaken?

Ook is het nuttig om te leren zelf tabellen te maken. Laat het kind een vergelijkende tabel maken, (zoals de tabel van de Europese talen in het vorige hoofdstuk). Neem hiervoor een aantal dieren en laat in een tabel enkele vergelijkende gegevens zetten. Denk hierbij aan het aantal poten, de bedekking van de huid (schubben, vacht, veren), afmeting, kleur, leefomgeving, voedsel, enzovoorts. Dit soort vergelijkende tabellen geven snel een overzicht over belangrijke gegevens, zonder dat daar veel tekst voor nodig is. Dit is heel handig bij het leren, opzoeken en onthouden van deze gegevens.

Tekstanalyse in een staafdiagram

Een eenvoudige analyse van een tekst kun je ook weergeven in een mooi staafdiagram. Neem hiervoor een korte tekst van een paar zinnen. Laat de tekst lezen en de woorden tellen. Tel het aantal woorden met twee letters, met drie letters, met vier letters enzovoorts. Laat het kind een basislijn tekenen met daarop de 'staven' op korte afstand naast elkaar. Gebruik een liniaal en meet nauwkeurig. Het eerste blok ('staaf') geeft het aantal woorden met twee letters weer. Teken het blok 1 centimeter breed en teken voor elk woord (met twee letters) een halve centimeter in de hoogte. Doe dat ook met de woorden met drie letters, vier letters, enzovoorts. Als het klaar is kun je direct zien welke woorden het meest gebruikt zijn in de tekst. Herhaal dit met andere teksten. Let bij het vergelijken van teksten erop dat het totaal aantal woorden gelijk moet zijn (kap desnoods een zin af). Gebruik hele verschillende teksten, bijvoorbeeld uit een kinderboek, uit een reclamefolder, uit

de krant, en dergelijke. Valt er iets op in het gebruik van korte en lange woorden in de verschillende teksten?

Nog interessanter wordt het als je ook een splitsing maakt in verschillende woord-soorten. De woord-soorten kun je aangeven in verschillende kleuren. Bijvoorbeeld rood voor werkwoorden, groen voor zelfstandige naamwoorden, blauw voor bijvoeglijke naamwoorden, geel voor de overige woorden. Je krijgt nu dus bij elke hoeveelheid letters meerdere staven in het diagram in verschillende kleuren. Laat het kind op deze manier verschillende teksten vergelijken. Het zal opvallen dat bijvoorbeeld in eenvoudige kinderteksten veel korte woorden staan, en in een reclametekst veel (liefst lange) bijvoeglijke naamwoorden (om de voordelige eigenschappen van het product te benoemen).

Pictogrammen

Een goede plek om op zoek te gaan naar pictogrammen is het trein-station. Hier vind je allerlei aanwijzingen in gestileerde tekeningen: de uitgang, de bussen, het toilet, het bagagedepot, de kaartjesautomaat en nog veel meer. Als je de mogelijkheid hebt om naar het station te gaan met het kind is dat natuurlijk het mooiste. Is dit niet mogelijk dan kun je kijken voor boekjes of internet-sites met pictogrammen. Pictogrammen worden zó gemaakt dat ze niet afhankelijk zijn van een bepaalde taal. Dat is natuurlijk heel handig voor buitenlanders, maar ook voor degenen die goed Nederlands kunnen lezen is het heel gemakkelijk. In één oogopslag herken je de informatie. Als je haast hebt hoeft je niet allemaal teksten op bordjes te lezen en dat scheelt weer tijd. Bekijk samen met het kind de pictogrammen en bespreek ze. In het begin is het allemaal misschien nog niet zo duidelijk, maar naarmate hij meer pictogrammen gezien heeft, zal hij ook eerder de betekenis begrijpen.

Laat het kind nu ook zelf pictogrammen maken. Begin met het natekenen van bekende pictogrammen en hang die op bij de juiste plekken (“uitgang”boven de deur, “mannetje”en “vrouwetje”op de wc-deur, en dergelijke). Laat het kind vervolgens eigen pictogrammen ontwerpen. Het gaat erom eenvoudige aanwijzingen in een schematisch tekeningetje weer te geven. Dit is nog niet zo makkelijk, maar met wat kinderfantasie moet het wel lukken. Het mogen ook gekke of grappige ontwerpen zijn.

13. Interpunctie en hoofdletters

Om het kind een juist gebruik van de leestekens aan te leren is het goed om deze in verschillende teksten te onderzoeken. In eenvoudige kinderteksten zul je alleen punten en misschien komma's tegen komen. Kijk ook naar andere teksten, met langere zinnen en dialogen. Wijs op de tekens en geef de bedoeling aan. Schrijf eens een ingewikkelde zin met veel leestekens over. Laat in eerste instantie de leestekens weg en probeer samen de tekst te begrijpen. Voeg nu de tekens toe en geef aan hoe deze de tekst duidelijker maken. Oefen dit met meer teksten.

Hoofdletters worden niet alleen gebruikt aan het begin van een zin, maar ook bij eigennamen. Laat het kind op zoek gaan naar hoofdletters in een zin. Soms kom je ze ook tegen in afkortingen van namen.

Afkortingen:

Lange woorden, namen of samengestelde begrippen worden vaak afgekort. Als het gaat om afgekorte eigennamen, wordt het met hoofdletters geschreven. Laat het kind een lijst samenstellen van de afkortingen die het in verschillende teksten tegenkomt.

Voorbeelden:

a.h.w. – als het ware
bijv. – bijvoorbeeld
a.u.b. – alstublieft

- O.M. – Openbaar Ministerie
- N.S. – Nederlandse Spoorwegen
- R.K. – Rooms Katholiek

Heel interessant zijn kleine advertenties in de krant. Daar zie je vaak veel afkortingen. Vele daarvan worden alleen in dit soort advertenties gebruikt, zoals: z.g.a.n. (zo goed als nieuw), t.e.a.b. (tegen elk aannemelijk bod), i.z.g.s. (in zeer goede staat). Hier worden veel afkortingen gebruikt omdat de advertenties per regel betaald moeten worden.

14. Herkomst van woorden

Een interessant onderdeel van de taalbeschouwing is het speuren naar de herkomst van bepaalde woorden. Een handig hulpmiddel hierbij is een Etymologisch woordenboek. Let bij de aanschaf van zo'n boek dat de tekst begrijpelijk is voor kinderen.

Als het kind een nieuw woord leert of een begrip niet snapt, kan het handig zijn om het woord niet alleen in een gewoon woordenboek op te zoeken, maar ook in een Etymologisch woordenboek. Bedenk eerst samen waar het woord vandaan zou kunnen komen en waar het op lijkt.

Van sommige woorden is de herkomst eenduidig. Ze komen bijvoorbeeld uit een andere taal, of ze komen uit het oud-Nederlands en zijn afgeleid van begrippen die we niet meer kennen. Maar van veel woorden is de herkomst niet altijd even duidelijk. Toch is het goed om de mogelijkheden te bekijken en te overdenken. Dit speurwerk geeft een beter inzicht in de taal; hoe die is ontstaan en zich steeds blijft ontwikkelen.

Voorbeelden:

'Jam' komt uit het engels. Het Engelse 'jam' komt van het werkwoord 'to jam'. Dat betekent "fijndrukken". De vruchten worden fijngedrukt en gekookt, voordat ze in een potje gaan.

'Hengel' is afgeleid van het werkwoord 'hangen'. De draad met de haak hangen aan de hengel. Het aas hangt in het water. Heel vroeger werd het werkwoord 'hengen' gebruikt voor 'doen hangen'.

'Corpulent' komt van het Latijnse woord 'corpus' dat 'lichaam' betekent. Het achtervoegsel 'ulentus' betekent 'rijk aan'. Iemand die corpulent is heeft dus veel lichaam, meestal té veel lichaam(-svet).

15. Zinsbouw

Zinnen hebben vaste structuren. De kortst mogelijke zin is de 'kernzin'. Dat is bijvoorbeeld: 'Ik loop.' Hier heb je een onderwerp ('ik') en de persoonsvorm (loop). Laat het kind enkele kernzinnen bedenken en opschrijven. Laat daarna de zinnen langer maken, bijvoorbeeld: 'Ik loop op straat.' of 'Ik loop hard' of 'Ik loop hard op straat.' Verander de personen in de zin, bijvoorbeeld: 'Hij loopt op straat.' of 'Wij lopen op straat.' Verander ook de tijd, bijvoorbeeld: 'Ik liep op straat.' Laat het kind ontdekken dat bij het veranderen van de tijd de persoonsvorm verandert, maar de rest van de zin gelijk blijft.

Kijk nu samen naar een tekst met lange zinnen. Probeer uit elke zin de kernzin te halen, door zoveel weg te laten dat alleen het onderwerp en de persoonsvorm over blijven. Niet in alle gevallen zal dat leiden tot een goede zin, soms moet er ook nog iets bij om er een echte zin van te maken.

Bijvoorbeeld: 'Ik heb gegeten.' of 'Hij is groot.' Hier heb je niets aan de mededeling: 'ik heb' of 'hij is', dat zegt onvoldoende over de situatie.

De persoonsvorm vormt samen met eventuele andere werk- of naamwoorden het gezegde. Het gezegde is de groep woorden die iets zeggen over het onderwerp. In een werkwoordelijk gezegde zijn het alleen werkwoorden (Hij was gaan zwemmen.). In een naamwoordelijk gezegde staat de

persoonsvorm en een vorm van een zelfstandige-, bijvoeglijke- of persoonlijke voornaamwoorden (Zij *was ziek*.) (De persoonsvorm is hier een koppelwerkwoord, zoals: is, word, lijkt, blijft, blijkt, schijnt en heet.) Laat het kind in verschillende zinnen op zoek gaan naar het gezegde. In oefenboekjes en op internet zijn veel goede voorbeeldzinnen te vinden.

Behalve het onderwerp en het gezegde bestaat een zin nog uit allerlei bepalingen. Dit zijn bijvoorbeeld bepalingen van tijd, van plaats, van hoedanigheid, richting en dergelijke. Deze bepalingen kun je vinden door te vragen met: wanneer, waar, hoe, waarnaartoe en dergelijke.

Voorbeeld:

'Gisteren liepen wij drijfnat van de regen naar huis.'

Eerst het onderwerp zoeken door te vragen: “wie of wat doet iets?” Antwoord: 'wij'.

Dan het gezegde zoeken met de vraag: “wat doet de persoon (of voorwerp)?” Antwoord: 'liepen'.

'Wij liepen' is dus de kernzin.

Nu komen er nog enkele bepalingen.

Voor een bepaling van tijd vraag je: “wanneer?” Antwoord: 'gisteren'.

Voor de bepaling van richting vraag je “waarnaartoe?” Antwoord: 'naar huis'.

Voor de bepaling van hoedanigheid vraag je “hoe?” Antwoord: 'drijfnat van de regen'.

16. Uitbreiding woordsoorten

In de vorige delen zijn al de belangrijkste woordsoorten behandeld. Als het goed is, dan kent het kind nu het lidwoord, zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord, werkwoord en voorzetsel (en telwoorden tot 'tien'). Om goed bekend te raken met de woordsoorten, moet het kind er veel mee 'spelen'. Gebruik verschillende teksten en ga ze onderzoeken. Maak ook stroken met zinnen, laat de woorden losknippen en de zinnen een andere vorm geven. Laat zinnen langer maken door toevoeging van de nieuwe woordsoorten.

Meer voorzetsels

Het kind kent de voorzetsels van 'de doos'. Maar er zijn nog veel meer voorzetsels zoals: met, naar, over, tot, en dergelijke. Maak een paar voorbeeldzinnen voor het kind maar ga ook op zoek naar voorzetsels in verschillende teksten.

Voornaamwoorden

In plaats van een naam van een persoon of voorwerp gebruiken we ook wel een voornaamwoord. Dat woord komt dus voor de naam in de plaats. We hebben persoonlijke voornaamwoorden (ik, jij, u, hij, zij, wij, jullie, zij (meervoud)), en bezittelijke voornaamwoorden (mijn, jou, uw, zijn, haar, ons, jullie, hun).

Laat het kind de voornaamwoorden onderstrepen en namen bedenken waar dit woord voor in de plaats staat. Daarna andersom: laat namen in de tekst vervangen door voornaamwoorden.

Voegwoorden

De voegwoorden worden gebruikt om twee (of meer) zinnen samen te voegen tot één zin. Het zijn de woorden: en, of maar, als dus, omdat, toen, dat, terwijl, want, zolang, mits, hoewel.

Laat het kind uitzoeken of je het voegwoord door een ander voegwoord kunt vervangen. Verandert dan de betekenis? Laat ook het voegwoord weghalen en er twee (of meer) zinnen van maken. Geef het kind twee zinnen en laat er één zin van maken.

Telwoorden

Telwoorden zijn de woorden waar we mee tellen (één, twee, honderd, enz.). Ook 'enkele', 'veel', 'weinig', 'sommige', 'alle' en dergelijke zijn telwoorden. Rang-telwoorden geven de rang aan die het getal in de tel-rij heeft: 'eerste', 'tweede', 'honderdste'; maar ook: 'hoeveelste' en 'zoveelste'.

Laat het kind op zoek gaan naar telwoorden in teksten. Kijk ook hier weer of je ze kunt vervangen en wat daar het resultaat van is.

Bijwoorden

Bijwoorden zeggen iets over 'wanneer', 'waar' en 'hoe'. Het zijn de bepalingen van tijd (vandaag, over een uur, ooit, enz.) plaats(hier, daar, enz.) en hoedanigheid (langzaam, zacht, enz.).

Sommige bijwoorden kunnen gesplitst worden (Daarbij laat ik het.- Daar laat ik het bij). Ze worden gewoon als één bijwoord beschouwd.

Door de vragen: 'wanneer', 'waar' en 'hoe' kan het kind de bijwoorden in een zin eruit halen. Ga weer na wat er gebeurt met de betekenis en duidelijkheid van de zin, als je bijwoorden weghaalt of vervangt.

Tussenwerpsels

Tussenwerpsels zijn woorden die we er, met name in de spreektaal, zo tussendoor 'werpen'. Ze tonen verbazing (hé), beoordelen (jippie, bah), relativiseren (ach, jaja) en dergelijke. Ze hebben van zichzelf geen betekenis. Ze worden gebruikt om iets te benadrukken. Ga samen op zoek naar teksten met tussenwerpsels. Zoek in verschillende soorten teksten. Je zult merken dat je ze niet veel tegen komt in informatieve teksten. In verhalende kinderboeken met veel dialoog zul je ze wel tegenkomen.

17. Spelling

Een correcte spelling is belangrijk, dat zal voor iedereen duidelijk zijn. Sommige kinderen leren het door veel te lezen; het juiste woordbeeld wordt dan ingeprent. Anderen hebben er meer moeite mee en moeten doelgericht oefenen. Overschrijven is altijd een goede oefening, De inprenting is intensiever als het niet alleen gelezen wordt, maar ook geschreven. Meestal werkt het prima om de gemaakte fouten drie keer goed te laten schrijven.

We hebben in Nederland heel wat spellingsregels maar ook weer veel uitzonderingen op die regels. Er zijn maar weinig kinderen die er baat bij hebben om al deze regels te leren. De meesten raken er vooral door in verwarring. Het werkt veel beter om de juiste spelling te leren aan de hand van de eigen teksten. Als een kind een spelfout maakt kun je de goede schrijfwijze laten overschrijven en het kind uitleggen waarom het zo geschreven moet worden. Soms is dat gewoon omdat het zo is, ook al lijkt het onlogisch. Dat is het geval bij woorden die oorspronkelijk uit een andere taal komen. Soms is het een kwestie van goed luisteren: "hoor je een 's' of een 'z' ". Voor sommige gevallen geldt er een regel, bijvoorbeeld bij de open lettergrepen. Het is goed om samen na te gaan waarom de spelling zo is. Als je een bepaalde regel tegenkomt, is het zinvol om hier meer over uit te leggen en andere voorbeelden erbij te halen. Laat bijvoorbeeld lijstjes maken van bepaalde spelling-gevallen. Of laat een woord in veel verschillende kleuren schrijven. Door er intensief mee bezig te zijn, blijft de juiste spelling beter in het geheugen hangen. Oefen ook altijd de spelling van nieuwe woorden. In verschillende lees-teksten en bij het behandelen van verschillende thema's komt het kind steeds nieuwe woorden tegen (zie hoofdstuk: woordenschat). Let erop dat het kind vanaf het begin de juiste spelling gebruikt. Laat het herhaaldelijk opschrijven.

Voor de meeste kinderen werkt de hierboven beschreven werkwijze heel goed. Maar als een kind veel fouten blijft maken en het behandelen van de eigen teksten onvoldoende blijkt te zijn, heeft het meer oefening nodig. Het is dan raadzaam om op zoek te gaan naar goed oefenmateriaal. Er zijn talloze boeken en internetprogramma's met goede oefeningen en uitleg. Zelfs voor dyslectische kinderen is er volop materiaal te vinden. Daarom geef ik hier geen specifieke oefeningen.

Werkwoord-spelling

tegenwoordige tijd

De spelling van werkwoorden is voor velen erg lastig, omdat de regels hiervoor niet eenduidig zijn. Hier zal dus veel mee geoefend moeten worden. Begin met de tegenwoordige tijd. Belangrijk is om het hele werkwoord (de meervoudsvorm) en de stam (de ik- vorm) van het werkwoord te kennen.

Een belangrijke regel is de 'stam + t' -regel: Bij 'jij'/'u' en 'hij'/'zij' gebruiken we deze regel:

Hele werkwoord	Stam (ik-vorm)	Stam + t (jij-en hij-vorm)
lopen	loop	loopt
schrijven	schrijf	schrijft
tekenen	teken	tekent
worden	word	wordt

Als er al een 't' aan het einde van de stam staat, komt er niet nog een 't' bij:

ik zit – jij zit

ik praat – jij praat

Enkele uitzonderingen op de 'stam + t' -regel zijn:

hele werkwoord	ik-vorm	jij-vorm	hij-vorm
hebben	heb	hebt	heeft
mogen	mag	mag	mag
zijn	ben	bent	is
willen	wil	wilt	wil

Laat een schema maken van de verschillende werkwoorden, in verschillende vormen wat betreft persoon (ik, jij, u, hij/zij, wij, jullie, zij). Laat de belangrijkste werkwoorden goed oefenen.

Verleden tijd

Er zijn regelmatige werkwoorden en onregelmatige werkwoorden.

Bij de regelmatige werkwoorden is de verleden tijd: de stam met het achtervoegsel 'te' of 'de' bij enkelvoud, of 'ten' of 'den' bij meervoud.

Ik kook – ik kookte

wij koken – wij kookten

ik werk – ik werkte

wij werken – wij werkten

ik vouw – ik vouwde

wij vouwen – wij vouwden

ik krab – ik krabde

wij krabben – wij krabden

Onregelmatige werkwoorden zijn wat lastiger, daar is geen regel voor, die moet je gewoon leren.

Ik zit – ik zat – wij zaten

ik sta – ik stond – wij stonden

ik ben – ik was – wij waren

voltooide tijd

De voltooide tijd bestaat uit hulpwerkwoord 'hebben', 'zijn' of 'worden' en het voltooid-deelwoord. Het hulpwerkwoord is hier de persoonsvorm (en verandert dus als je de zin in de verleden tijd zet).

Ik eet – ik heb gegeten

ik kom – ik ben gekomen

'd' of 't'

Een van de grootste spellings-problemen in het Nederlands zijn de woorden die met een 't'-klank eindigen maar geschreven worden met een 'd' of met 'dt'. Meestal kun je door het woord te verlengen wel horen of het een 'd' of 't' is, zoals bij 'hond – honden'.

Bij een voltooid deelwoord kun je het verlengen door er verleden tijd van te maken:

ik heb gewerkt (werkte)

hij is geslaagd (slaagde)

ik heb gerepareerd (repareerde)

Bij werkwoorden die persoonsvorm zijn geldt de 'stam+ t' regel. In de vorige zin wordt 'geldt' met 'dt' geschreven omdat het de persoonsvorm van de zin is (dus: het werkwoord is gelden, – ik geld – hij (de regel) geldt). Zo ook 'worden: ik word - hij wordt'. Het woord 'wordt' is vaak een struikelblok omdat het ook vaak in een andere vorm dan de persoonsvorm gebruikt wordt. Om zeker te zijn moet je dus eerst weten of het een persoonsvorm is, dan kun je de 'stam + t' regel toepassen. Vandaar dat het zo belangrijk is om de persoonsvorm uit een zin te kunnen halen. Dit kan dus door de tijd te veranderen.

Als je echt niet weet of een werkwoord met 'd' of 't' wordt geschreven en je kunt er niet achter komen door het te verlengen, dan kun je naar de laatste letter van de stam kijken. Eindigt de stam op een 't, x, k, f, s, c, h, p' dan komt er een 't' achter. (Om makkelijk te onthouden: het zijn de medeklinkers uit het woord: 't' ex-kofschip' .)

Dus: ik mis – ik miste – heb gemist

ik hak – ik hakte – ik heb gehakt

ik douche – ik douchte – ik heb gedoucht

ik fax – ik faxte – ik heb gefaxt

Bij de andere letters op het eind van de stam komt er dus 'd', 'de' of 'den' achter.

Om lastige werkwoorden te oefenen is het goed om tabellen en schema's te laten maken in verschillende tijden. Kijk ook voor oefenmateriaal op het internet, er is heel veel.

18. Zelf schrijven

In eerdere hoofdstukken zijn we ingegaan op verschillende soorten teksten. We hebben de verschillen bekeken tussen eenvoudige, informatieve, wervende en instructieve teksten. Nu laten we het kind proberen om zelf dergelijke teksten te schrijven.

Begin met een beschrijving van een voorwerp. Zet bijvoorbeeld een vaasje met bloemen op tafel en laat het kind precies opschrijven wat het ziet, de vormen, de kleuren, het aantal bloemen, en dergelijke. De eerste beschrijving moet kort en duidelijk zijn, zakelijk en objectief.

Laat er dan een reclametekst van maken door toevoeging van bijvoeglijke naamwoorden (bijvoorbeeld: *klassieke* vaas, *schitterende* kleuren, *prachtige* bloemen).

Doe deze oefening ook met andere voorwerpen of foto's.

Na het lezen en bespreken van nieuws-artikelen kan het kind zelf proberen om een verslag te schrijven van een gebeurtenis. Verzin samen een leuke of spannende gebeurtenis en laat deze duidelijk beschrijven. Denk daarbij aan de vraagwoorden: wie, wat, waar, wanneer, hoe en waarom.

Een instructieve tekst is meestal gesteld in gebiedende wijs. Laat het kind op deze manier een instructie schrijven voor bijvoorbeeld een spel of apparaat. Let op dat de handelingen in de goede volgorde beschreven staan. Laat het kind ook een recept schrijven van een eenvoudig (lievelings-) gerecht. Het leukste is natuurlijk als iemand anders dan het gerecht bereid volgens dat recept.

Kinderen met veel fantasie vinden het leuk om verhaaltjes te schrijven. Sommige kinderen kunnen hele leuke gebeurtenissen en personages verzinnen. Stimuleer deze fantasie, maar let er wel op dat het verhaal een duidelijke lijn bevat. Heeft het kind niet zoveel ideeën voor een fantasie-verhaal, laat het dan een waar gebeurt verhaal schrijven. Laat het kind alles in de verleden tijd schrijven en let op de juiste zinsbouw en spelling.

Brieven schrijven is een goede oefening in zinsbouw en spelling. Een regelmatige briefwisseling met een vriend of familielid kan veel plezier geven. Let op de juiste aanhef en de manier van aanspreken; dit zal verschillend zijn bij verschillende personen. Een oudtante zal anders benaderd worden dan een neefje. De brieven kunnen per post of per email verstuurd worden. Oefen met vragen stellen aan de betreffende personen. Wat wil je weten van deze persoon, en hoe stel je dan een vraag zonder dat het al te nieuwsgierig, of bemoeizuchtig overkomt? Hoe blijf je vriendelijk, ook als je een vervelende mededeling hebt? Hoe nodig je iemand uit? Hoe geef je complimentjes? Dat zal allemaal afhangen van de schrijver en de ontvanger. Denk daar goed over na. Laat het kind ook zien hoe een envelop geadresseerd wordt, zodat het voor de post duidelijk is.

Het schrijven van een dagboek is een nuttige bezigheid. Niet alleen omdat het kind het schrijven oefent, maar ook om gebeurtenissen en gedachten een plek te geven. Het maakt het leven wat overzichtelijker en het kind kan de gebeurtenissen altijd weer nalezen ("oh ja, dat was toen zó"). Je kunt bijvoorbeeld het kind elke dag even kort op laten schrijven wat hij in de 'lessen' gedaan heeft.

Iets duidelijk samenvatten is nog niet zo eenvoudig, maar wel erg belangrijk. Je hebt er veel profijt van in je leven als je gebeurtenissen, rapporten, verslagen, boeken, en dergelijke op een begrijpelijke manier met weinig woorden kunt omschrijven. Geef het goede voorbeeld en geef het kind vaak een samenvatting van hetgeen gelezen of besproken is. Doe dat eerst mondeling, maar geef ook schriftelijke samenvattingen. Als je dat vaak doet, zal het kind hier ook minder moeite mee hebben als het hem gevraagd wordt.

Oefen het samenvatten door met het kind te bekijken wat het belangrijkste is in de tekst. Om wie of wat gaat het? Wat zijn de hoofd-gebeurtenissen en wat is minder van belang? Onderstreep in de tekst de belangrijkste gegevens. Maak hiervan de kortst mogelijke versie van het verhaal, zonder dat de essentie verloren gaat.

19. Gedichten schrijven

Het schrijven van gedichten kun je het beste laten doen nadat je met het kind verschillende (vormen van) gedichten hebt gelezen en besproken. Een gedicht kan rijmen, maar hoeft niet. Het gaat er vooral om, in korte en krachtige bewoordingen een gebeurtenis te beschrijven, een gevoel te uiten of een situatie of voorwerp te karakteriseren. Behalve het eindrijm, kan er ook gebruik gemaakt worden van klankrijm ('grote boze ogen') of beginrijm ('grote groene griezel'). Verder gaat het erom 'mooie' taal te gebruiken. Vindt een kind het moeilijk om een onderwerp te kiezen, gebruik dan een thema dat op het moment actueel is, bijvoorbeeld 'de lente'. Laat het kind allerlei begrippen opschrijven die hier mee te maken hebben. Laat deze woorden gebruiken bij het schrijven van het gedicht. Natuurlijk schrijft hij het gedicht eerst in het klad, dan kan hij nog van alles aanpassen. Als het goedgekeurd en nagekeken is, wordt het op mooi papier geschreven. Laat er eventueel een tekening bij maken.

Hieronder vind je enkele dicht-vormen:

Het kwatrijn heeft vier regels. De eerste twee regels rijmen en de laatste twee, of regel 1 rijmt met regel 3, en regel 2 met regel 4.

*Het regent en alles wordt nat,
het grasveld, het plein en het pad.
Waar moet ik nu gaan spelen?
Ik begin me te vervelen.*

*Het regent en alles wordt nat.
Waar moet ik nu gaan spelen?
Dat kan nu niet op plein of pad,
dus zit ik me binnen te vervelen.*

Voor een naamdicht schrijf je een naam van boven naar beneden. Elke letter is het begin van een dichtregel.

*Zeehonden leven bij de zee,
En ze kunnen heel goed zwemmen,
En lusten graag vis.
Het zijn helemaal geen honden,
Ook al heten ze zo.
Niet dat ze kunnen rennen of springen,
Duiken doen ze des te beter.*

In een stapelgedicht is elke regel een herhaling van de vorige, met daarbij een nieuwe toevoeging. Alleen de laatste regel is heel anders.

*Morgen,
morgen gaan we,
morgen gaan we naar oma,
morgen gaan we eindelijk naar oma in Amsterdam.
En ik heb er reuze zin in.*

Een rondeel bestaat uit acht regels. Regel 1,4 en 7 zijn hetzelfde. Regel 2 en 8 zijn ook hetzelfde.

*Het gaat nu echt gebeuren,
het wordt een fantastisch feest,
de bruid heeft de mooiste jurk aan.
Het gaat nu echt gebeuren,
de bruidegom zal zo komen
en samen zullen zij hun belofte doen.
Het gaat nu echt gebeuren
het wordt een fantastisch feest.*

Een elfje bestaat uit elf woorden. De eerste regel heeft één woord, de tweede twee, de derde drie, de vierde vier en de vijfde regel heeft weer één woord.

*Winter,
alles wit,
sneeuw en ijs,
glimmende ijzers onder voeten,
schaatsen.*

20. Presentaties

Er zijn verschillende vormen van presentaties: auditief (hoorbaar), visueel (zichtbaar), of een combinatie van beide. Belangrijk bij een presentatie is het publiek, daar is het tenslotte voor. In een reguliere schoolklas is er genoeg publiek om te luisteren of te kijken, maar bij individueel onderwijs is dat niet altijd het geval. Denk dus eerst goed na wie het publiek zou kunnen zijn voordat je iets uitwerkt. Het zou bijvoorbeeld de familie kunnen zijn als je een film aankondigt, of over een boek

vertelt. Je kunt ook buren of vrienden uitnodigen. Een korte spreekbeurt over de geschiedenis van het voetballen is bijvoorbeeld geschikt op een open dag van de sportclub. In het buurthuis is er misschien een plekje vrij voor een tentoonstelling over iets uit je woonplaats. Een tentoonstelling thuis kun je doen bij een (familie-) feest, als er veel mensen komen. Probeer ook de buurtkinderen en de hobbyclub te betrekken bij presentaties. Samen kun je leuke dingen verwezenlijken.

Tentoonstelling:

Een visuele presentatie is bijvoorbeeld een tentoonstelling. Laat het kind allerlei plaatjes, voorwerpen en informatie over het onderwerp verzamelen. Om afbeeldingen beter uit te laten komen kunnen ze op een (gekleurd) vel papier geplakt worden, zodat er een passe-partout ontstaat. Bij het uitstallen van de afbeeldingen en voorwerpen, is het belangrijk dat alles goed zichtbaar is. Zet enkele voorwerpen op een verhoging, hang afbeeldingen op of zet ze rechtop in een standaard. Heel belangrijk is de schriftelijke informatie die erbij komt. Bekijk het voorwerp (of de afbeelding) goed en vraag je af wat een ander hiervan zou willen weten. Wat is al bekend en duidelijk? Dat hoeft je dus niet te schrijven. Wat is er bijzonder of afwijkend? Dat zijn interessante gegevens. Zorg dat de teksten kort en duidelijk zijn. Gebruik grote letters. Bepaalde sub-thema's kun je van elkaar onderscheiden door verschillende kleuren tekst-kaartjes te gebruiken.

Mondelinge presentatie:

Iets mondeling goed kunnen presenteren is een vaardigheid die in veel situaties van groot nut kan zijn. Iemand die niet bang is om iets te zeggen, zich op een goede manier kan uiten en informatie duidelijk over kan brengen, zal hier veel profijt van hebben in zijn leven. Presenteren kan op verschillende manieren. Het is leuk om verschillende manieren uit te proberen, dan kom je vanzelf tot een manier die het beste bij het kind past. In eerdere hoofdstukken heeft het kind al geoefend met het presenteren van gedichten e.d.. Hierbij was de tekst een vast gegeven. In andere presentaties is de tekst minder vast en kan er flink geïmproviseerd worden. Als het kind het moeilijk vindt om te onthouden waar het allemaal over moet vertellen, kan het enkele sleutelwoorden opschrijven.

Aankondigen:

Oefen een korte aankondiging van bijvoorbeeld een film. Eerst het publiek verwelkomen, dan de titel van de film met enkele bijzondere gegevens, vervolgens in het kort aangeven waar de film over gaat (zonder de clou te verraden), en tot slot het publiek veel plezier wensen. Zorg voor duidelijke uitspraak en niet te snel praten.

Samenvatting geven:

Laat het kind vertellen over de inhoud van een film of boek. Kijk hiervoor bij hoofdstuk 9 onder 'vertellen', 'samenvatten' en 'uitleggen'.

Spreekbeurt:

Een spreekbeurt is een mondelinge presentatie over een bepaald onderwerp. De onderwerpen hiervoor kunnen heel gevarieerd zijn: dieren, landen, beroepen, geschiedenis-onderwerpen, hobby's, sporten en nog veel meer. Kies als eerste onderwerp iets dat het kind heel goed kent, bijvoorbeeld zijn favoriete sport. Zorg voor een goede voorbereiding door de spreekbeurt schematisch op papier te laten zetten:

1. Inleiding: Wat is het onderwerp van de spreekbeurt? Waarom dit onderwerp?
2. Inhoudelijke informatie, gerangschikt in enkele hoofdstukken.
3. Afsluiting met conclusie.
4. Gelegenheid tot vragen stellen.

Het is niet nodig om de hele tekst uit te schrijven, enkele sleutelwoorden opschrijven is voldoende. Oefen samen het vertellen aan de hand van sleutelwoorden. In plaats van sleutelwoorden kan het

kind ook voorwerpen of afbeeldingen gebruiken. Leg deze op de juiste volgorde op tafel. Het kind pakt telkens een voorwerp op en vertelt er iets bij.

Hoort er bij een voorwerp een moeilijk woord of een bepaalde uitspraak, hang dan een tekst-kaartje aan het voorwerp. Ook kun je heel goed iets op de achterkant van een afbeelding schrijven, bijvoorbeeld namen van gebouwen, plaatsen of personen. Als het kind de afbeelding aan het publiek laat zien, kan hij de woorden op de achterkant voorlezen. Vraag na afloop aan het publiek feedback: Was de uitspraak duidelijk, is de inhoud goed begrepen, hebben ze iets nieuws over het onderwerp geleerd, hebben ze iets gemist? Dit is goed om te weten, dan kan het kind er bij een volgende keer rekening mee houden.

21. Spelen met taal

Taal leent zich goed voor allerlei spelletjes. Door met taal te spelen, krijgt het kind meer grip op de taal en wordt de creativiteit bevorderd. Er bestaan kant en klare woord-spelletjes, zoals scrabble, stapelwoord en letterdobbelstenen. Hierbij gaat het om het maken van woorden met zoveel mogelijk letters (dus zoveel mogelijk punten). Dit zijn altijd goede en leerzame spellen om te doen, samen met het kind of met een groepje. Spelenderwijs zijn ze bezig met woordenschat en spelling. Sommige woord-spelletjes speel je met behulp van pen en papier, zoals galgje. Er zijn ook heel veel spelletjes die je mondeling kunt doen, dat is ook altijd leuk als je bijvoorbeeld onderweg bent. Kijk ook eens in allerlei boekjes met spelletjes of op internet. Je zult er leuke ideeën vinden.

Woordslang: De eerste noemt een naam van een dier. Let op de laatste letter van dat dier; de volgende begint met die laatste letter. Zo noemt iedereen na elkaar dieren die beginnen met de laatste letter van de vorige. In plaats van dieren kun je bijvoorbeeld ook voedingsmiddelen (eten en drinken) noemen.

Een variant hierop is de woordslang van samengestelde woorden. Bijvoorbeeld: handschoen-schoenlepel- lepelrek- rekverband- verbanddoos-enz. Als het lastig wordt kun je een woordenboek gebruiken. Als je de woorden ook nog op laat schrijven, is dat een goede spellings-oefening.

Knippen en plakken: Laat allerlei woorden en zinsdelen uit oude tijdschriften knippen. Gebruik de koppen en andere grote en kleurige woorden. Als ze uit verschillende soorten tijdschriften komen is het nog mooier. Laat van de woorden en zinsdelen nieuwe zinnen maken. Het kan een kort verhaaltje worden of een gedicht. Met deze oefening kunnen kinderen hun creativiteit goed gebruiken om er een origineel geheel van te maken.

Nieuwe woorden verzinnen: Als je bijvoorbeeld bezig bent met losse uitgeknipte woorden, is het leuk om te kijken of je samen nieuwe woorden kunt bedenken. Plak hiervoor twee korte woorden aan elkaar en maak zo een nieuw samengesteld woord van. Laat ook een betekenis voor het woord bedenken en enkele voorbeeldzinnen formuleren waar het nieuwe woord in voorkomt. Dit spel kan leiden tot veel plezier en de raarste woorden.